

SOSYAL DEVLET ANLAYIŞINDAN CİNSİYET TEMELİNDE KOPUŞ: KADIN YOKSULLUĞU HAKİKATİ

Arş. Gör. Şeyda SARIBAY*

ÖZET

Kadın yoksulluğu; görünmeyen emek, güvencesiz istihdam, karşılıksız bakım yükümlülüğü başta olmak üzere farklı görünümleri olan ve toplumsal cinsiyet rolleriyle derinleşen çok katmanlı küresel bir gerçekliktir. Aşındırıcı etkisi her geçen gün daha da derinden hissedilen bu gerçeklik karşısında, başta anayasaları olmak üzere diğer normatif düzenlemeleri ile sosyal devlet olma niteliklerine dikkat çeken devletlerin, normu somutlaştıracak adımlar atmaları, politikalar üretmeleri beklenmektedir. Çalışmada, anayasalar aracılığı ile güvence altına alınan sosyal devlet ilkesinin/anlayışının, toplumsal cinsiyet kökenli eşitsizlikleri gidermede ne ölçüde etkili olduğu sorgulanmakta ve kadın yoksulluğu bu sorgulamanın merkezine yerleştirilmektedir. Sözü edilen sorgulamaya ilaveten çalışmada, yoksulluk ve yoksulluğa dayalı hak yoksunluklarının her bir şekliyle mücadele etmesi gereken/beklenen sosyal devletin suskunluğunun, uygulamalarının ve politikalarının kadınları yoksulluğa sürükleyen veya bu yoksulluğu pekiştiren yapısal dinamikleri nasıl yeniden ürettiği meselesi, sosyal politika eksenli bir değerlendirmeye irdelenmiştir.

Kadının insan onuruna yaraşır yaşam hakkının tesisi ve bu hak ile ilintili olarak diğer haklara erişimi, yalnızca normatif düzenlemelerle değil, bu düzenlemelerin cinsiyet eşitliği perspektifiyle uygulanmasıyla mümkün olabilir. Cinsiyetler arası eşitliği hedefleyen sosyal devlet politikalarının hayata geçirilmesinde ilk adımı, normatif kazanımların politika üreten kişi ve kurumlar tarafından “hak sahipliği” temelli bir anlayışla yorumlanması esası oluşturmaktadır. Ancak devletlerin, hak sahipliği temelli bir anlayışla, kadının ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamda güçlenmesini destekleyecek bütüncül politikalar üret(e)memesi halinde, farklı mekânsal görünümleri olan cinsiyete dayalı yoksulluk, hak yoksunluklarına da zemin oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal devlet ilkesi, sosyal politika, yoksulluk, hak yoksunluğu, eşitlik.

*Araştırma Görevlisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Doktora Programı Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E posta: seydasaribay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7432-8469.

GİRİŞ

Hak ve hürriyetler ekseninde yürütülen tartışma ve değerlendirmelerin rotasının, çoğunlukla müdahalelere, sınırlara ve sınırlandırmalara evirildiğini söylemek mümkün. Bireysel ve toplumsal tecrübeler ve bu tecrübelerin aşındırıcı yanı, hak ve özgürlüklerin dokunulmazlık- müdahale edil(e)mezlik çeperiyle korunmasını zorunlu kılmıştır. Bu koruma çeperinin ilk halkasını, hak ve hürriyet alanlarına doğrudan müdahale edebilecek güç odaklarından en etkilisi olan, siyasi iktidarları sınırlama işleviyle açıkladığımız anayasalar oluşturmaktadır. Çeperin ikinci ve sonraki halkalarında ise anayasaları izleyen diğer normatif düzenlemeler yer alır. Hakların, özgürlüklerin normatif düzlemde tanınması ve korunması adımını, hakların talep edilebileceği özgürlüklerin ise somutlaşabileceği bir zeminin inşası süreci izlemektedir. Bu inşa sürecinde politika üreten ve uygulayan, tedbir alan, sorumluluk üstlenen devleti, “sosyal devlet” olarak nitelendiriyoruz. Burada sorulması gereken soru, anayasası üzerinden sosyal devlet olma niteliğine dikkat çeken bir devletin politikalarının, faaliyetlerinin ya da “suskunluğunun” sosyal devlet anlayışından uzak, bu anlayışla bağdaşmayan bir inşa sürecine zemin hazırlaması halinde ne olacağıdır.

Politika, faaliyet ve suskunluk temelinde eşitsizliklerin ortaya çıkması, sosyal devlet anlayışını açıklarken akla ve de dile gelen ilk birkaç kelimedenden biri olan insan onuru ile bağdaşmayan yaşam koşullarına mahkûmiyet halleri, sosyal devlet ilkesi odağında yürütülen tartışmalara kaynaklık etmektedir. Hak ve özgürlükleri somutlaştırma- gerçekleştirme işleviyle öne çıkan sosyal devletin, eşitlikten uzak uygulamalar karşısında sessiz kalması hatta bizatihi devlet eliyle bu türden politikaların üretilmesi halini, aşındırıcı bir gerçeklik olan kadın yoksulluğu üzerinden okumak- ele almak mümkündür. Sosyal devlet anlayışının ve yoksulluğun cinsiyeti olur mu sorusuyla yola çıktığımız bu çalışmada, sorunun yanıtına ulaşmak fazla zaman almasa da kadın yoksulluğunun farklı mekânlardaki-alanlardaki görünüş biçimlerine değinilmeye çalışılacaktır.

I. SOSYAL DEVLET ANLAYIŞINDA PARADİGMA DEĞİŞİMİ

A. Sosyal Devleti Nasıl Biliriz/ Bilirdik?

Sosyal devlet en geniş perspektifle bireyin, devletin amacı ve kaynağı olduğu ilkesinin geçerli olduğu devlet olarak tanımlanır¹. Bireyi önceleyen sosyal devletin temel amacı, “yaşayabilme güvenliğini, tam istihdamı ve çalışma gücünün muhafazasını” sağlayabilmektir². Bu amaçların özünde de esasen “bireylere, insan onuruna yaraşır asgari bir hayat düzeyi sağlama” hedefi yer almaktadır. Kuşkusuz sözü edilen amaçların gerçekleştirilebilmesi için devletin, ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi gerekecektir³. Burada sorulması gereken soru meşru ve gerekli devlet müdahalesinin⁴, hangi araç ve yöntemlerle gerçekleştirileceğidir? Soruya, çalışma konumuz odağında yanıt aradığımızda sosyal ve ekonomik hakları⁵ somutlaştırmaya yönelik sosyal politikalara, tedbirlere ve normatif düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek gerekir⁶. Bu çerçevede sosyal devlet anlayışının asıl hedefinin, pozitif hukuk metinlerinde güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin ete kemiğe büründüğü, insan onuruna yaraşır bir hayat inşa etmek olduğu söylenebilir⁷. İnşa süreci; gelir eşitsizliğinden yoksulluğa, eğitimden istihdama, sağlıktan konuta pek çok alanda sosyal nitelikli politika üretilmesini zorunlu kılmaktadır⁸. Sosyal devlet ilkesini yaşatacak sosyal politikalara duyulan ihtiyaç, katlanarak artıyor. Artan ihtiyaç karşısında, sosyal devletin gerekliliklerinin ne kadarının karşılandığı ya da üretilen politikaların gerçek manada sosyal devlet anlayışıyla örtüşüp örtüşmediği sorularına yanıt aramak oldukça önemli.

İnsan onuruna yaraşır asgari bir yaşam inşasında, sosyal devletten *öncelikle* herkese çalışma imkânının sağlanması, adaletli ücret politikasının benimsenmesi ve sosyal güvenlik

¹ Oktay Uygun, **Devlet Teorisi**, 9. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023, s. 336.

² Ernst Rudolf Huber, “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, (Çev. Tuğrul Ansay), **AÜHFD**, Cilt: 27, Sayı: 3, s.36.

³ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, ss. 146-148.

⁴ Özbudun, s. 138.

⁵ Sosyal ve ekonomik hakların niteliği ve insan onuruna uygun yaşam arasındaki ilişkiye dair açıklamalar için bkz. Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol ve Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, 19. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 311-312.

⁶ Sosyal devleti gerçekleştirmeye yönelik hukuki yöntemlere ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. Özbudun, ss.146-154.

⁷ Sosyal devlet, sosyo-ekonomik hakların kurumsallaştığı, bu hakların hayata geçirilmesi için gerekli olan kurumsal yapının inşa edildiği devlete karşılık gelmektedir. Sosyal devlet, sosyo-ekonomik haklar arasındaki ilişkiye dair ayrıntılı açıklamalar için bkz. Gülay Arslan Öncü, **Sosyal Devlet ve Küreselleşme Ekseninde Haksız İşten Çıkarılmama Hakkı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022, ss. 35-41.

⁸ Yıldız Ecevit, “Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, (Haz. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 11-12.

haklarına yönelik tedbirlerin alınması beklenmektedir⁹. Açıklamalar doğrultusunda sosyal devletin; politika üreten, sorun çözen, kuruculuk vasfıyla güvenli ve güvenceli yaşam inşa eden bir anlayışa karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Peki, anayasalarında sosyal devlet olma niteliklerinin altını çizen devletler, sözü edilen anlayışa karşılık verebiliyor mu, etkili politikalar üretebiliyor mu? Örneğin insan onuruna uygun bir yaşamın ilk koşulu olan yoksullukla mücadelede, sosyal politikalar ne derecede başarılı, kapsayıcı ve etkili? Yoksulluğun tüm bileşenleriyle mücadele edecek politikalara ihtiyaç olduğu açık. Çünkü Foggo’nun da ifade ettiği üzere yoksulluk, artık sadece gelir üzerinden tartışılmıyor. “*Yoksulluk, parasal yoksulluktan daha fazlası*” ve artık yoksulluğun eğitim, sağlık, beslenme yaşam standardı vb. göstergeleri tartışılıyor¹⁰. Giderek artan ve önüne geçilemeyen yoksulluk, gelecek nesilleri de içine alan hatta yutan küresel bir gerçeklik. Sosyal devletin; soruna, krize anlık ve geçici çözümler getiren devlet olmanın çok ötesinde bir kavram olması sebebiyle sosyal devlet politikalarının, yoksulluk karşısında kalıcı ve etkili çözümler getirmesi beklenmektedir. Devletlerin ve politikalarının yoksulluk başta olmak üzere kriz ve sorunlarla mücadele karnelerinin, yeterince başarılı olduğunu söylemek ise güç. Günümüzde sosyal politikalara dayalı kalıcı mücadelenin yerini, bireylerin/vatandaşların çabalarına dayalı geçici kriz çözüm yöntemlerinin aldığı görülmektedir¹¹. Bu durum sosyal devletin, gereklilikler ve gerçeklikler ikileminde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

⁹ Anayasa Mahkemesi (AYM) yakın tarihli bir kararında sosyal devleti, amaç ve beklentiler odağında şu ifadelerle tanımlamıştır: “Sosyal devlet; çalışma gücünden ya da imkânından yoksun olan kişileri **koruyucu** ekonomik **tedbirler** alan, **sosyal risklerin** yarattığı olumsuzlukları bertaraf edebilecek sistemler öngören, gelir dağılımının dengesini gözeten, kamu yararı gereği **sosyal ve ekonomik ilişkilere müdahale edebilen, herkesin insan onuruna uygun asgari yaşam koşullarına sahip olması için** çalışan, kişilerin hayatlarını sağlıklı şekilde sürdürebilmeleri, sağlıklarını kaybettiklerinde ise tedavileri için gerekli finansmanı sağlayacak yöntemleri geliştiren, topluma sağlıklı ve huzurlu bir gelecek vadeden devlettir.” AYM, E.2022/15, K.2022/73, 01.06.2022 tarihli Norm Denetimi Kararı, para. 3.

¹⁰ Hacer Foggo, **Yoksulluk Günlükleri Askıda Hayatlar**, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2022, s. 156; Çok boyutlu yoksulluk kavramının göstergelerine ilişkin açıklamalar için bkz. Foggo, ss.190-195; Foggo çok boyutlu yoksulluk gerçekliğine ilişkin açıklamalarını şu ifadelerle destekliyor: “(...) Yoksulluğa çok boyutlu baktığımızda sağlıktan yetersiz beslenmeye, engellilikten yaşlılığa ve cinsiyet eşitsizliğine, kayıt dışı işlerden kalitesiz eğitime ve sosyal dışlanmaya kadar birbirini besleyen sorunları da anlayabiliriz.” Foggo, s.195

¹¹ Toplumsal da olsa sorunların/krizlerin vatandaşlar/bireyler tarafından ortaya konan anlık kararlar doğrultusunda geçici olarak çözümlenmesi durumuyla oldukça sık karşılaşmaktadır. Sorunun/krizin geçici olarak ortadan kalkması, işleyen bir sosyal devlet mekanizmasının değil, esasen sosyal devlet politikalarının yetersizliğinin göstergesi olarak değerlendirilmelidir. **Burada sosyal devletin, “sosyalliğin” “milleti” niteler hale gelmesi sebebiyle bir paradigma değişimi yaşadığı yorumu yapılabilir.**

B. Kadının “İnsan” Haklarının Gerçekleştirilmesinde Sosyal Devletten Beklenenler Üzerine

Sosyal devlet anlayışına dayalı politikaların, eşitsizliklere dolayısıyla da toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa duyarlı olması beklenir. Ancak bu beklentinin, her zaman karşılandığını söylemek mümkün değil. Fazla uzağa gitmeden duruma Türkiye özelinde açıklık getirmek gerekirse, toplumdaki pek çok eşitsizliğin sosyal politikalara yansıtıldığını söylemek mümkündür¹². Uzun yıllar boyunca sosyal politikalara hâkim paradigmanın “*kadınların korunması*” ve “*kadınların ait oldukları alanda tutulması*” anlayışı olduğuna dikkat çeken Ecevit, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri yeniden inşa eden politikaları şu ifadelerle değerlendirmektedir:

“Toplumdaki mevcut eşitsizlikler, sosyal politikalara yansıtılırken bu kadınların korunması adına yapılmış ve meşru görülmüştü. Bir zaman sonra kısır döngü oluşmuş ve bu defa politikalar, kadınların toplumdaki statülerini sağlamlaştırıcı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini güçlendirici bir rol oynamaya başlamıştı. Yani **politikalar, yasal düzenlemeler ve uygulamalar**, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri gidermek yerine bu eşitsizlikleri meşrulaştırıcı bir işlev yüklenmişlerdir...¹³”

Sözü edilen paradigmayı destekleyen ana akım sosyal politikaların, istihdam ve işsizliğin kadınlar odağında ele alınmasıyla sorgulanmaya başlanıldığı ifade edilmektedir¹⁴. Bu sorgu neticesinde, iş gücü piyasalarının toplumsal cinsiyetten ari olmadığının tespit edilmesi,¹⁵ iş-emek sahasında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalar üretilmesini zorunlu kılmıştır¹⁶. Hatta 6-8 Eylül 2000 tarihinde gerçekleştirilen ve Milenyum Zirvesi olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında kabul edilen kalkınma hedeflerinde (Binyıl Kalkınma Hedefleri) devletlerin iş-emek piyasası dâhil olmak üzere pek çok alanda cinsiyet eşitliği temelinde sosyal politikalar üreterek gelişme kaydetmeleri gerekliliğine dikkat

¹² Ecevit, s. 11.

¹³ Yazar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yok etmekten ziyade pekiştiren politikaları İş Kanunu üzerinden örneklendirmiştir. Evlenen kadının kıdem tazminatı olarak işten ayrılabilmesine olanak tanıyan düzenlemeyi, evlenen kadınların çalışmaktan vazgeçip evlerine çekilmelerine ilişkin toplumdaki genel kabulle ilişkilendirmiştir. Kanun, bu düzenlemesiyle toplumsal kabulü teyit etmiş ve kadınları, kendilerine biçilen rollerin gereğini yapmak üzere evlerine yönlendirmiştir. Ecevit, s 15.

¹⁴ Ecevit, ss 15-16; Sosyal politikaların, ilk olarak istihdam ve işsizlik olguları üzerinden sorgulanması oldukça anlamlıdır. Çünkü kadınlar, kamusal alana ilk olarak çalışma sahaları üzerinden dâhil olmuşlardır. Çalışan sıfatı kazanan kadınlar, böylelikle kamusal kimlik elde etmişlerdir. Özel alanla kısıtlı kalmış kadınların kamusal alanda yer edinme çabalarına ilişkin açıklamalar için bkz. İpek İlkkaracan ve Pınar İlkkaracan, “Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?”, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş Doğru**, Ayır Basım, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.81.

¹⁵ Ecevit, s 16.

¹⁶ Ecevit, ss.16-17.

çekilmiştir¹⁷. Mutlak yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, kadınların durumunu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak sekiz küresel kalkınma hedefinden ikisine karşılık gelmektedir. Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu'na (2014) bakıldığında, çalışma konumuz odağında, kadınların kırılğan istihdam oranının daha yüksek olduğuna, kadınların iş gücü piyasalarındaki durumunun iyileşmesine rağmen cinsiyet eşitsizliği uygulamalarının devam ettiğine, kadın istihdamını desteklemek amacıyla daha fazla sosyal politikaya ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmiştir¹⁸. İzleyen yılki Rapor da benzer şekilde kadınların yoksulluk içinde yaşam riskinin daha fazla olması, kadın yoksulluğunu artıran pek çok faktörün etkisini sürdürmesi, kadınların iş gücü piyasalarına erkeklere kıyasen düşük oranlarla katılması meseleleri başta olmak üzere etkili politikaların üretilmesi gerekliliğine yer vermiştir¹⁹. Bu gereklilikler, kadınların insan onuruna yaraşır bir yaşama kavuşabilmesi için sosyal devletten beklenen asgari politikalara karşılık gelmektedir.

Belirtmek gerekir ki kalkınma düşüncesine kadının dâhil edilmesi amacıyla birçok politika üretilse de²⁰ söz konusu politikaların tamamının, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama amacı güttüğü söylenemeyecektir. Bir politikanın sosyal devlet anlayışı ile bağdaşp bağdaşmadığı irdelenirken politikanın/kuralın *“kadınları mı yoksa kadına ilişkin toplumsal-kültürel kalıpları mı koruduğu”*²¹ sorusuna yanıt aranması gerekecektir. Toplumsal cinsiyet kökenli kabulleri içselleştiren politikaların, sosyal devlet anlayışıyla bağdaştığı söylenemeyecektir.

¹⁷ **United Nations Millennium Declaration**, <https://digitallibrary.un.org/record/422015?v=pdf>, (E.T: 23.12.2024).

¹⁸ **The Millennium Development Goals Report 2014**, ss. 11-22, <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/binyil-kalkinma-hedefleri-raporu-2014>, (E.T: 23.12.2024).

¹⁹ **The Millennium Development Goals Report 2015**, ss. 17-23 ve 28-[https://www.un.org/millenniumgoals//2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals//2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf), (E.T: 23.12.2024).

²⁰ Kalkınma süreci, yerel ve küresel örneklerin doğruladığı üzere, başlarda erkek egemen bir süreç olarak yürütülmüştür. Sürecin kadınlar aleyhine genişleyen dinamikleri, kadın odaklı alternatif kalkınma politikaları üretilmesinin önünü açmıştır. Konuya ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. Yakın Ertürk, “Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik”, **ODTÜ Geliştirme Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 3, 1996. Kalkınma düşüncesine kadınların dâhil edilmesi sürecine ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. Gülay Toksöz, **Kalkınmada Kadın Emegi**, 2. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 48-85. Kalkınma düşüncesine kadınların dâhil edilmesini sağlamak amacıyla tasarlanan pek çok politikada, sistemde radikal değişikliklerin oluşması istenmemiştir. Kalkınma süreci ve kadınlar arasındaki ilişkiye odaklanan refah yaklaşımında, kadınların kalkınmanın pasif süjeleri olduğu ve anneliğin kadınlar için en önemli rol olduğu vurgulanmıştır. Tokgöz, s. 60.

²¹ Bertil Emrah Oder, “Anayasa’da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları- Eşitsizlikler-Mücadeleler- Kazanımlar**, 2. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 206.

II. EMEĞE DAİR GÜVENCELERDEN YOKSUNLUK TÜRÜ OLARAK KADIN YOKSULLUĞU

A. Genel Açıklama

Emek ve yoksulluğun, bir denklemde yan yana olmaması beklenir. Bir başka ifadeyle emek sabit bir denklemin, yoksulluk adıyla bir bileşeni olmaması gerekir. Matematikte, bu denklem karşılık (artan emek karşısında artan ücret örneğinde olduğu gibi) bulur. Ancak denklemi, toplumsal gerçeklikler üzerine inşa ettiğimizde aynı sonuca ulaşmanın her zaman mümkün olmadığını görüyoruz. Bu noktada artık emek ve yoksulluğu bir arada düşünmek gerekiyor ve karşımıza toplumsal gerçeklik temelinde yeni bir denklem çıkıyor: Artan emek karşısında artan yoksulluk. Yeni denklemin en sert ve aşındırıcı yanı ise **kadının yoksulluğu**.

Kadın yoksulluğu çok kuşatıcı, istila edici ve zedeleyici²². İş gücü piyasasında yer al(a)mayan kadınlardan çok daha derin bir kavram, kadın yoksulluğu. Sayılan sebeplerle Eylül 1995'te Pekin'de gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın ana temalarından biri de artan kadın yoksulluğu ile mücadele olmuştur. Pekin Deklarasyonu'nun kadın ve yoksulluk başlığı altında, şu ifadeler yer verilmiştir:

“ (...) Bugün dünyamızda, büyük bir çoğunluğu kadın olan bir milyardan fazla insan, daha çok gelişmekte olan ülkelerde, kabul edilemez yoksulluk koşullarında yaşamaktadır. Yapısal olanları dâhil, yoksulluğun çeşitli nedenleri vardır. **Yoksulluk karmaşık, kökü hem ulusal hem de uluslararası alanlarda bulunan çok boyutlu bir problemdir (...)** Ekonomik güç paylaşımındaki cinsiyet eşitsizliği de kadınların yoksulluğuna katkıda bulunan önemli bir unsurdur... **Yoksulluğun çeşitli görünüşleri vardır.** Gelir ve sürdürülebilir bir geçim sağlamaya yetecek üretim kaynaklarının yokluğu başta olmak üzere açlık ve yetersiz beslenme, sağlıklı olmama, eğitim ve diğer temel hizmetlere ulaşamama veya sınırlı ulaşma, hastalık ve buna bağlı olarak ölümlerin artması, evsizlik ve yetersiz barınma koşulları, güvenli olmayan çevre koşulları ve sosyal ayırım ve dışlama (...)”²³

1995'ten 2024'e gelindiğinde koyu gri kadın yoksulluğu atmosferinin değişmediğini, aşındırıcılığın da körelmediğini söylemek mümkün. Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (UN Women) tarafından 2024'te hazırlanan Rapor'a göre küresel aşırı yoksulluk oranı, kadınlar için %9.8 iken erkekler için %9.1'dir. Yoksullaşma eğiliminin öngörülen hızda devam etmesi halinde, kadın ve kız çocukları odaklı yoksulluğun

²² “ Kadın yoksulluğu sadece gelir yetersizliğinden kaynaklanmaz; aynı zamanda sokakta, evde, her yerde geçimi idare etmekle görevli olmak da kadın yoksulluğunun bir parçasıdır(...)” Foggo, s. 186.

²³ **Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı**, para.47, ss. 16-17, <https://dspace.ceid.org.tr/items/459dc24b-4ebc-4a7d-9adf-7c4517f65829>, (E.T: 22.12.2024).

sona ermesinin 137 yıl süreceğini öngören Birim, 2030 yılına gelindiğinde de tablonun büyük oranda aynı kalacağına dikkat çekmiştir²⁴.

1995'ten 2030'a uzanan tecrübeler ve öngörüler doğrultusunda altını çizmek gerekir ki yoksulluk, büyük oranda kadına eklemlenen bir hakikattir. Hane içindeki emeği görünmeyen, görünse dahi bu emeğinin karşılığını tam alamayan, kamusal alanda yer edinmeyen ya da yer edinmesi ihtimalinde sessiz kalması beklenen, karar alma süreçlerini yönetemeyen yalnızca kararlara uyması öğütlenen kadınlar yoksullaşıyor/yoksullaştırılıyor²⁵. Sebepler ve mekânlar farklı olsa da sonuç bilinen, tahmin edilen bir noktaya çıkıyor: Kadın yoksulluğu gittikçe derinleşiyor.

B. Kadın Yoksulluğunun Mekânsal Yansımaları

1. Erilleştirilmeye Çalışılan Kamusal Alanda Yoksullaşan Kadın

Kamusal alan nerede başlıyor ve nereye kadar uzanıyor sorusuna yanıt vermek kolay olmadığından kamusal alanın ne olduğunu, sadece sınırlar üzerinden açıklamak da mümkün görünmüyor. Kamusal alanın niteliklerini tespit etmek, kavramı tanımlama çabasından nispeten daha kolay. Bu noktada kamusal alanın; “*kamuya ilişkin*” “*rasyonel*” ve “*kolektif*” tartışmaların yürütüldüğü, “*aleni- görünür*” bir alana karşılık geldiği ifade edilmektedir²⁶. Kamusal alanın sayılan nitelikleri, erkeklerin kamusal alanla, kadınların ise özel alanla özdeşleştirilmesi yanılığının önünü açmıştır²⁷. Mekânlar- alanlar, yanılığa dayalı olarak, cinsiyet temelinde ayrılrsa dahi kadın yoksulluğu, mekân-alan ayırımından azade bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁴ Birim, küresel aşırı yoksulluğun, 2024'te kişi başı günlük 2,15 dolardan az bir gelire yaşamak olarak tanımlandığına ayrıca dikkat çekmiştir. Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (Kısaca BM Kadın Birimi-UN WOMEN), **Progress On The Sustainable Development Goals The Gender Snapshot**, s. 8. https://www.unwomen.org/en/resources/gender-snapshot?gad_source=, (E.T 23.12.2024). (Metin içinde UN WOMEN)

²⁵ Bölümün girişinde söz edilen emek karşılığı ücret denkleminin, kadın emeği söz konusu olduğunda sorgulanmasına bir öykü kitabındaki pasaj üzerinden örnek vermek mümkün:

“- ‘Bir banka hesabının olduğunu bilmiyordum’ diye kuşkuyla itiraz etti.

- ‘Ah, evet; çekin karşılığını bankadan alacaksınız Bay Butts.’

- ‘ Bu parayı nasıl kazandığını bilmek isterim doğrusu... Herhalde o ünlü arkadaşlarından biri sana borç verdi.’” Charlotte Perkins Gilman, **Sarı Duvar Kâğıdı ve Diğer Öyküler**, (Çev. Ayşen Taşkent Ekmekçi), 2. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2022, s. 52.

²⁶ Kamusal alan- özel alan ayırımı ve kamusal alanın niteliklerine ilişkin açıklamalar için bkz. Ülker Yükselbaba, “Kadın ve Kamusal Alan: Kadının, Kadın Olarak Var Olma Mücadelesi”, **Kadın, Kamusal Alan ve Hukuk**, (Ed. Ülker Yükselbaba), Tekin Yayınevi, İstanbul, 2017, ss. 4-14.

²⁷ Tarihsel süreçte kamusal alanın, kadının yok sayıldığı bir anlayışla tanımlanmasına ilişkin açıklamalar için bkz. Yükselbaba, s. 15.

Kadın yoksulluğunun kamusal alandaki ilk yansımasını, iş gücü piyasalarında yer alan kadın oranının düşüklüğü oluşturmaktadır²⁸. Türkiye özelindeki son nicel verilere bakıldığında, iş gücüne katılma oranı erkeklerde %71.6 iken kadınlarda %35,7; istihdam oranı erkeklerde %66,9 iken kadınlarda %31.9 olarak açıklanmıştır²⁹. Sayısal verilerin de ortaya koyduğu üzere, Türkiye’de kadınların iş gücüne ve istihdama katılım oranları oldukça düşük; kadın işsizliği oranı da bir o kadar yüksek³⁰. İşgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranları arasındaki cinsiyet temelli açığı, farklı veriler üzerinden teyit etmek mümkün³¹. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2023 *Kazanç Yapısı Verilerine* göre cinsiyetler arası ücret

²⁸ 1980’li yıllarda kadınların iş gücü piyasalarında yeterince yer al(a)maması sebeplerinin incelendiği bir çalışmada, iş gücü piyasasındaki ataerkil ilişkilerin kadın emeğini aşağıdaki araç ve yöntemlerle kontrol ettiğine dikkat çekilmiştir:

- Kadınların formel eğitim düzeylerinin düşük tutulması.
 - Belirli iş veya mesleklere kadınların kabul edilmemesi.
 - İşe alıfta ve iş yerinde ayrımcı uygulamalar. (Bekâr kadınların tercih edilmesi, erkeklere vasıflı, kadınlara vasıfsız işçi muamelesi yapılması)
 - Evlenme ve çocuk doğurma hallerinde işten çıkarma
 - Ücretlerde ayrımcı uygulamalar.
 - Kriz ve ekonomik gerileme durumlarında, kadınların erkeklerden önce işten çıkarılmaları.
 - Sendikaların yönetim kadrolarında kadın temsiline kısıtlı olması. F. Yıldız Ecevit, “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar**, (Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, ss.111-112.
- Burada dikkat edilmesi gereken husus, yukarıda sayılan yöntem ve araçların, günümüzde de varlığını ve etkisini devam ettiriyor oluşudur. Ataerkil ilişkilerle kuşatılan iş gücü piyasaları, kadın emeğini sisteme dâhil etmeme gayretini sürdürmektedir.

²⁹ **Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Mart 2025** dönemine ilişkin iş gücü istatistikleri için bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2025-54061>, (E.T: 05.05.2025)

³⁰ **TÜİK Mart 2025** verilerine göre, işsizlik oranı erkeklerde %6,5 kadınlarda ise %10.06’dır. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2025-54061>, (E.T: 05.05.2025)

Belirtmek gerekir ki olağan olarak nitelendirilebilecek dönemlerde dâhi kadınların iş gücü piyasalarındaki istihdamında birçok engel gün yüzüne çıkarken kriz dönemleri, kadın yoksulluğunu kuşkusuz daha da derinleştirmektedir. Gülsüm Kav, **Yaşasın Kadınlar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2020, s. 152; Kadın çalışanların işten çıkarılmaları ile sonuçlanan kriz dönemlerinin temelinde, patriarkal sömürü sistemlerinin etkinliklerini sürdürmesi gerçeği yer almaktadır. Necla Akgökçe, **Kriz Yine En Çok Kadınları Vuruyor**, <https://www.birgun.net/haber/kriz-yine-en-cok-kadınları-vuruyor-228699>, (15.12.2024).

³¹ Öncesinde vurgulandığı üzere kadın yoksulluğu, çalışma sahasında yer alamayan ya da düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalan kadınlarla sınırlı bir gerçeklik değil. Çalışma hayatında yer alan ancak cinsiyet temelli eşitsiz politikalarla geliri-kazancı yüksek işkollarında daha sınırlı yer edinebilen ya da cinsiyete dayalı önyargılar sebebiyle çalışma süreçlerinde liderlik edemeyen kadınların uğradığı gelir-kazanç kaybı da yoksullukla ilintili olarak ele alınması gereken bir meseledir. Bu meselenin yaratıcısının, eril iktidarlar ve politikaları olduğu sonucuna varmak mümkün. Örneğin, TÜİK 2024 verilerine göre kadın istihdamında yarı zamanlı çalışma oranı %16,1, erkeklerde ise %7.3’tür. Yarı zamanlı çalışan ve daha düşük ücret-gelir elde edenin neden kadın olduğu sorusuna **mikro iktidar örneği** aile üzerinden hane içindeki görev dağılımının eşitsizliği temelinde yanıt aranabilir. Kadının evdeki eşitsiz konumu, çalışma yaşamına da olumsuz manada etki etmektedir. Hane örneklemini büyüttüğümüzde, karşılaşılan tablonun benzer olduğunu yine TÜİK verilerine dayanarak ifade etmek mümkün. TÜİK 2024 verilerine göre kadın büyükelçi oranı %26,9, kadın milletvekili oranı %19,9, üst ve orta düzey yönetici pozisyonlarındaki kadın oranı ise %20,6’dır. (2023 verisi) Çalışan, politika üreten, karar alma süreçlerine yön veren kadınlara ilişkin nicel verilerin, kadınlar özelinde ekonomik neticelerinin olduğu açıktır. **TÜİK verileri için bkz.** https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_kad%C4%B1n2024.pdf (E.T: 20.04.2025); Liderlik rolü üstlenen kadınlar ve toplumsal cinsiyet ilişkisi odağında yürütülen bir araştırmanın Türkiye’ye ilişkin verilerine göre, yönetim kurullarında yer alan kadınların oranı 2023 yılı itibarıyla %18’dir. Türkiye’deki şirketlerin yalnızca %2’sinde kadın CEO’lar görev yapmaktadır. Deloitte Insight, **Yönetim Kurulunda Kadın: Küresel Bakış Açısı Raporu**, <https://www.deloitte.com/tr/tr/about/people/people-stories/yonetim-kurulunda-kadin-kuresel-bakis-acisi.html>, (E.T:15.12.2024).

veya kazanç farkı, tüm eğitim düzeylerinde erkekler lehine gerçekleşirken³² yıllık ortalama en yüksek kazancı, yönetici pozisyonlarında çalışanlar elde etmiştir³³. Yüksek kazanç getiren üst ve orta düzey yönetici pozisyonlarındaki kadın çalışan oranı ise 2023’de %20.6 olarak tespit edilmiştir³⁴. Gelir-kazanç düzeyi yüksek mesleklerde ve pozisyonlarda çalışan kadın oranı neden düşük sorusuna yanıt ararken aslında kadınlar iş gücüne neden dâhil edilemiyor ya da kadın işsizliği oranı neden daha yüksek soruları da yanıtlanmış oluyor.

Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı tutumlar, kadınları iş gücü piyasalarının dışına iterken³⁵ çalışan kadınların da çalışma hayatında görünür olmamasını, yapılması gerekeni yapıp kenara çekilmelerini dayatmaktadır³⁶. Hatta kamusal alanda kadınların var olma ve yerini muhafaza etme mücadelesine karşılık, kadınları görünmez kılma-varsayma yönünde özel davranış biçimlerinin geliştirildiğini söylemek mümkün. “*Mansplaining*” de bu davranış biçimlerinden yalnızca biri. Türkçe’ye “*erbilmişlik*” olarak çevrilen mansplaining kavramını ilk kez Rebecca Solnit “*Men Explain Things To Me*” başlıklı makalesinde kullanmıştır. Solnit, kavramı şu ifadelerle betimlemiştir:

“... Kadın ve erkeğin karşılıklı konuşmalarının bir prizmaya girdiğini farz edin, prizmadan dışarıya yansıyan kadının değil, erkeğin sözleri. Bir kadının bu prizmadan geçen sözleri, duyulmaz oluyor ama kadının konuşabileceği başka bir yer yok... Görülebilir olmanın ve konuşabilmenin mümkün olmadığı yerde hayatta kalmak, onurlu ve özgür olmak mümkün değil...”³⁷

³² Ayrıntılı açıklama ve veriler için bkz. **TÜİK 2023 Kazanç Yapısı İstatistikleri**, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kazanc-Yapisi-Istatistikleri-2023-53700>, (E.T:20.04.2025), (Metin içinde TÜİK, Kazanç Yapısı İstatistikleri 2023)

³³ **TÜİK, Kazanç Yapısı İstatistikleri 2023**.

³⁴ **TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2024** verileri için bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2024-54076> (20.04.2025).

³⁵ Türkiye’de kadınların iş gücüne düşük katılımı, birçok faktörden etkilenen çok boyutlu bir sorundur. Sorunu, üç farklı olgu üzerinden ele almak mümkündür:

1- Güçlü patriarka kadınların her alanda ayrımcılık ve önyargılarla karşılaşmasının temel sebebidir. Bu önyargı ve ayrımcılık hali, işverenlerce işe alma, ücret, terfi ve iş yaşam dengesi uygulamalarıyla sürdürülmektedir.

2- Hane içindeki işlerin ve bakım hizmetinin yalnızca kadınlarla ilişkilendirilmesi.

3-Makroekonomik politikaların, kadın iş gücüne yönelik talebi yeterince artırmaması. Kadın istihdamının, emek yoğun ücret düşük olarak nitelendirilen çalışma sahalarıyla sınırlı kalması, kadınların işgücü piyasasına yeterince yer alamamasının temel nedenlerinden biri olmuştur. Kadınların iş gücüne katılımının düşük olmasının nedenlerine ilişkin açıklamalar için bkz. Seyhan Erdoğan, “Cumhuriyetin 100. Yılında Çalışma Hayatında Kadın”, **Cumhuriyet ve Kadın Hakları**, (Haz. Nergis Mütevellioğlu), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2023, ss. 166-171.

³⁶ Bu noktada Women in the Workplace Raporu’ndaki “*bugün kadınlar, cinsiyetlerinin kariyerlerine nasıl etki edeceği konusunda geçmişte olduğundan daha iyimser değiller*” ifadesi dikkat çekmektedir. Rapor’a göre kadınlar sırf kadın olmaları sebebiyle zam, terfi, ilerlemeye ilişkin pek çok ekonomik fırsatı kaçırabilmektedirler. Kadınların çalışma hayatlarında karşılaştıkları cinsiyet, köken ve yaş temelli birçok zorluğa ilişkin açıklamalar için bkz. McKinsey & Company, **Women in the Workplace**, 10th Anniversary Report, 2024, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/women-in-the-workplace>, (E.T: 15.12.2024).

³⁷ Rebecca Solnit, **Bana Bilgiçlik Taslayan Adamlar**, (Çev. Asude Küçük), Minotor Kitap, İstanbul, 2023, s. 23; BM Pekin Deklarasyonu’nda bu duruma da ayrıca değinilmiştir:

Mansplaining “toplumsal cinsiyet sorununun modern dönem tezahürü³⁸” olarak nitelendirildiğinde kavramın, hem kamusal hem de özel alanda karşılık bulduğu açıktır. Kamusal alandaki çalışmalarda, karar alma süreçlerine dâhil edilmeyen, politika üretemeyen yalnızca alınan kararları uygulaması istenen kadınların özel alanda da ev içi rolleri sorgulamaması ve bu rollerin dışına çıkmaması beklenmektedir. Bu beklentiler hatta mansplaining temelli dayatmaların, kadınların mali durumlarını etkileyen sonuçları da mevcuttur. Karar alma süreçlerine yön verecek üst düzey kadın yönetici sayısının oldukça az olması, kadınların çalışma alanlarına dair bilgi ve tecrübelerinin sürekli sorgulanması sebebiyle çalışma sahalarından çekilmeye zorlanmaları dolayısıyla da ekonomik güç kaybına uğramaları mansplaining temelli kadının yoksullaştırılması örneklerinden bazılarıdır³⁹.

Feminist perspektifle kaleme alınan bir ütopyada, çalışma sahalarında kadınları ikincil konuma iten kalıp yargıların benzerini görmek mümkün. Hikâyedeki kahramanımız, gizemli bir dünyaya yolculuk yapıyor ve oradaki ütöpik topluluk üyeleriyle yaşamaya başlıyor. Mistik bir kitabın yazılması için “dünyadan” yardım edebilecek birilerine ihtiyaç duyulunca ütopyada şöyle bir konuşma geçiyor:

“ (...)Kadın: O zaman çağdaş yazarlardan biri olsun... Galileo, Descartes, Hobbes, H. More... Ne dersiniz?

“Ücretli işlerde çalışan kadınların çoğu, potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini engelleyen uygulamalarla karşılaşmaktadır. Kadınlar büyük oranda, yönetimin alt kademelerinde yer almakta ve tutumsal ayrımcılık daha fazla ilerlemelerini çoğu zaman engellemektedir” **Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu**, para. 161, s. 64.

³⁸ Meltem Kaya Sapmaz, **Erkeklerin Yoğun Olduğu Mesleklerde İletişimsel Bir Davranış Biçimi Olarak “Mansplaining”**, Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2023, s.143 vd.

³⁹ Asena’nın romanında müdürlüğe terfi eden kadın kahraman, yöneticiliğini sorgulayan çalışma arkadaşlarına “müdürlüğümü küçük bir paket yapıp üzerine kurdele takıp.... armağan etmeye hazırım...” cümlesiyle sessiz bir sitem etmiştir. Duygu Asena, **Kadının Adı Yok**, 26. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2024, s. 108. Bu sitemin, kadının kamusal alandaki emeğinin karşılığının ancak başkaları tarafından tayin edilen tutar olacağı, daha fazlasının beklenmemesi gerektiği kabulüne yöneltildiğini söyleyebiliriz. Kadın yoksulluğunun bir boyutu da kadınların yüksek ücretler/maaşlar karşılığında çalışmasının önüne geçilmesi halidir. Çok daha fazlasını elde edebilecek kadının daha azı ile yetinmesini beklemek de yoksulluğun üzerinde daha az durulan bir boyutudur. Romana geri dönecek olursak kahramanımızın bir diğer sistemi de kadının kamusal alandaki görünmezliğinedir. Şöyle diyor: “Arada bir iş davetiyeleri geliyor ama hep eşinizle birlikte. Bazıları da adımın başına bay unvanını ekleyip beni yine eşim ile birlikte çağırıyorlar. Sayın genel müdür bey... Genel müdür, bay olabilir tabii...” Asena, s. 179; Yeniden vurgulamak gerekirse kadının kamusal alandaki görünmezliği de geniş manada yoksulluk ile ilintilidir. Çünkü **görünmeyen emeğin, ekonomik bir karşılığının olmasını beklemek mümkün değil**. Bu noktada kadınların başarılarının, çevrelerindeki erkeklere atfedilmesi olarak açıklanan **Mathilda etkisi** döngüsünü de sonlandırmak gerekiyor. Bu etki, kadının emeğine dayalı başarının ve kazancın (maddi/manevi) erkeklerce sahiplenilmesine yol açtığından kadının kamusal alandaki görünürlüğü yeniden sorgulanır hale gelmektedir. Deborah Cameron, **Meraklısına Feminizm**, Çev. (S. Melis Baysal), Nova Kitap, İstanbul, 2022, s. 119; Mathilda etkisi ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin açıklamalar için bkz. Ellie Irving, **Mathilda Etkisi**, (Çev. Çiğdem Köföncü), Martı Yayınları, İstanbul, 2018.

Ütopik topluluk üyelerinden bazıları: Bunlar da çok şahane yazarlar. Ama epey de kibirlidirler, bir kadına kâtiplik yapmayı kabul edeceklerine pek ihtimal vermiyoruz açıkçası (...)”⁴⁰

Kadın yoksulluğu ile mücadelede, kadınların ücretli iş gücü piyasalarına dâhil olmalarını sağlayacak sosyal politikaların, eşit işe eşit ücret, sosyal güvenlik haklarının güvence altına alınması ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi gibi hedefleri içermesi gerekir. Aksi halde cinsiyet temelli açık, politikalar aracılığıyla daha da derinleşecektir.

2. Kadın Emeğinde “Hane” Perdesi

Hane⁴¹, kadın emeği yoğun bir mekân olarak tasvir edilirken söz konusu emeğin karşılığının olup olmadığı meselesinin aynı yoğunlukta ele alınmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Hane içindeki tüm işler, kadının yükümlülükleri sütununa yazılmasına rağmen emeğin karşılığı sütunu, çoğunlukla boş bırakılmaktadır. Bu noktada Oder, kadınların geleneksel rollerinin ev odağında ortaya çıkmasından hareketle “*kadının ve emeğinin değersiz görüldüğüne, ikincilliğinin vurgulandığına*” dikkat çekmiştir⁴². Değersizleştirilen hane içi kadın emeğinin, olağanlaştırılarak görünmez kılındığı da açıktır⁴³. Söz konusu görünmezliğin temelinde, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimiyle birlikte hane ve iş yeri kavramlarının birbirinden ayrılması ve hanenin ekonomi dışında bir yer olarak konumlandırılması hali yer almaktadır⁴⁴. Peki, kapitalizmle doğrudan ilişkilendirilen “görünmeyen emek” tam olarak neyi

⁴⁰ Margaret Cavendish, **Yeni Kristal Dünya**, (Çev. Servin Sarıyer), Kayıp Kitaplar Kütüphanesi, İstanbul, 2020, s. 102.

⁴¹ Esasen hane ve ev birbiriyle ilintili ancak temelde farklı iki kavramdır. Haneler, genel itibarıyla akraba olmayanların da yer alabileceği birimlerdir ancak ekseriyetle akrabaların katılımıyla oluşur. Tokgöz, s. 87. (Çalışma kapsamında, hane ve ev arasındaki sosyolojik temelli bu fark odağında bir ayrıma gidilmemiştir.)

⁴² Bertil Emrah Oder, “Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması”, **Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama**, (Derleyenler: Gökçeççek Ayata- Sevinç Eryılmaz Dilek- Bertil Emrah Oder), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.40.

⁴³ Kadının hane içindeki emeğinin olağanlaştırılmasına, yalnızca hane dışındaki çalışmaların “iş” olarak nitelendirilmesine getirilen bir eleştiri örneği için bkz. Cameron, s. 58; Bu noktada ekonomi ile ilişkilendirilen kavramlar adeta cinsiyetlendirilmektedir. Erkeklerin çalışmaları “iş”, kadınların çalışmaları ise “destek”, “yardım” veya “ev işi” olarak nitelendirilmektedir. Hane halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan faaliyetler, “işten” sayılmamaktadır. Wiesner- Hanks, Merry E., **Tarihte Toplumsal Cinsiyet**, (Çev. Meral Çiyan Şenerdi), 5. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2024, s.90; Kazanç da cinsiyetlendirilen bir başka kavramdır. Hane içi işlerin yükümlüsü olan kadın, kazanç elde ettiğinde bunun adı ek kazançtır. Asıl olan erkek aile ferdinin kazancıdır. Karşılığı olan kadın emeğinin, ancak erkeğinkine eklenilerek anlam ifade ediyor oluşu bir hayli ilginçtir. Cameron, s.65.

⁴⁴ Kapitalist üretim, üretici sınıfın asgari maliyetle sürekli üretebilmesi karşısında, ev işinin sosyal üretimden ayrılması ve kadınların ev içi işlerde görevlendirilmesi temelli iş bölümünün meşruluğu savına dayanmaktadır. Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, ss 53-54. (Kapitalist üretim tarzı ve kadının sistemdeki yerine ilişkin açıklamalar için bkz. Tekeli, ss. 36-54.) Hane ve işyeri kavramlarının birbirinden ayrılması neticesinde, hane ekseriyetle ekonomi dışında bir alan olarak nitelendirilmiştir. Hane, ekonomiyle ancak tüketicilik niteliği öne çıkarılarak ilişkilendirilmiştir. Aksu Bora,

ifade etmektedir? Bu görünmeyen emekten fayda sağlayanlar kimler? Yalnızca eşler mi, babalar mı, çocuklar mı, akrabalar mı yoksa hepsini kapsayan bir başka faydalanıcı mı var⁴⁵? Ya da ev içinde ya da ev dışındaki ücretli çalışmalarının varlığı halinde de emeğin görünmezliğinden söz edilebilir mi?

Kadınların görünmeyen emeği, “*cinsiyete dayalı işbölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde harcanan bir emek biçimi*” olarak açıklanmaktadır⁴⁶. Kadın emeği, doğallaştırılması⁴⁷, miktarının belirlenememesi⁴⁸ ve karşılıksız bırakılması⁴⁹ sebeplerine bağlı olarak görünmezlik kalkanı ile çevrelenmiştir. Kadın emeğini görünmez kılan en önemli sebep, bu emeğin karşılıksız olmasıdır. Ortada bir emek vardır. Bu emekten yararlananlar “güç” kazanırken emeğin sahibi kadınlar, maddi karşılık elde edemediklerinden hanelerine ve ekonomik güçten yoksunluk sebebiyle de yoksulluğa mahkûm edilirler⁵⁰. Karşılığı olmayan emeği, tartışmaya açmak ve yeniden bölüştürmek oldukça güç⁵¹. Hatta bir görüşe göre hesaplanarak GSMH’ye dâhil edilen pek çok emek türü karşısında, kadınların hane içindeki görünmeyen emeklerinin hesaplanmasına gerek duyulmuyor. Marçal’ın ifadesiyle “*kadın emeğine, hesaplanmasına gerek duyulmayan doğal kaynak muamelesi yapılıyor ne de olsa hep el altında diye düşünülüyor, bir çeşit görünmez alt yapı gibi kabulleniliyor*”⁵².

Kadınların Sınıfı, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.59; Üretim faaliyetlerinin hane dışındaki alanla ilişkilendirilmesinin, kadının aile içindeki konumuna etkilerine ilişkin açıklamalar için bkz. Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti- Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, s.29.

⁴⁵ Kadınların hane içindeki karşılıksız emeğinin yararlanıcılarına ilişkin açıklamalar için bkz. Tokgöz, s. 109 vd.

⁴⁶ Gülnur Acar Savran ve Nesrin Tura Demiryontan, **Kadının Görünmeyen Emeği**, 4. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, ss. 10-11.

⁴⁷ Bu niteleme esasen, ailenin doğal bir birim olduğu savına dayanır. Kadınlar tarafından yapılan işler, kadın doğasının bir gereği ve kadınların doğal yatkınlıkları olarak sunulur. Acar Savran ve Tura Demiryontan, s. 11.

⁴⁸ Hane içi işlere ayrılan vakti hesaplamak mümkün olmadığı gibi çalışma anları ile dinlenme anlarını ayırt etmek de kolay değildir. Yazarların ifadesiyle bu durumda, neyin emek harcama, neyin sevgi ve şefkat gösterme eylemi olduğunu saptamak güçleşir. Acar Savran ve Tura Demiryontan, s. 11.

⁴⁹ Kadınlar ücret karşılığı çalışıyor olsalar da çocuklar, eşler ve yakınlar için harcanan emek karşılıksız kalmaktadır. Acar Savran ve Tura Demiryontan, s. 11.

⁵⁰ Acar Savran ve Tura Demiryontan, s. 12; Ev idaresinin yalnızca kadının “meselesi” haline getirilmesi sebebiyle ortaya çıkan mahkûmiyetin temelleri, tarih öncesi dönemlerde atılmıştır. İlk yazılı belgelerden birinde, kadınların evi idare etme yükümlülüğüne ilişkin şu ifadeler yer almıştır: “Kadın bir işe girmek niyetiyle ayrılmaya karar verir ve böylece evini ihmal edip kocasını aşağılarsa...”, Wiesner- Hanks, s. 44.

⁵¹ Women in the Workplace Raporu’nda vurgulandığı üzere ev işlerinin tamamından ya da çoğundan sorumlu olanlar kadınlar. İşyerlerindeki konumlarından bağımsız olarak kadınlar, evlerinde erkeklerden daha fazla iş yapmaya devam ediyorlar. **Eşi olan üst düzey pozisyonlarda yer alan kadınların, aynı durumdaki erkeklere kıyasla ev işi yapma olasılığı 4 kat daha fazladır** Kadınların %35’i, ev işlerinin çoğunu veya tamamını üstlendiklerini söylerken, erkeklerde bu oran sadece %8. Açıklamalar için bkz. **Women in the Workplace**, s. 39.

⁵² Katrine Marçal, **Adam Smith’in Yemeğini Pişiren Kimdi?- Ekonomide Kadının Görünmez Eli**, 2. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022, s. 52; Bu noktada CEDAW Komitesi tarafından hazırlanan ve kadın emeğinin görünür kılınmasını hedefleyen **17 Numaralı Genel Tavsiye Kararı**’na yer vermek gerekir. Karar, “*kadınların ücretsiz ev içi faaliyetlerinin ölçümü ve niceliğinin belirlenmesi ve gayri safi milli hasılda dikkate alınması*” başlığını taşımaktadır. **Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) Genel Tavsiye Kararları 1986 – 2013**, s.19, https://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/453_1.pdf, (E.T: 23.12.2024). (Metin içinde, CEDAW Komitesi Genel Tavsiye Kararları).

Kadınların, hane içi işlere ayırdıkları vakti azaltarak ücretli iş gücü piyasalarına katılmalarını sağlamak amacıyla sosyal politikalar üretilse⁵³ de ücretsiz hane içi emek, yine kadınlarla ilişkilendirilen bir gerçeklik olarak karşımıza çıkıyor⁵⁴. Bu doğrultuda karşılıksız emeğin zorlayıcı miktarının, kadınları ücretli çalışmaktan alıkoyduğu çıkarımı yapılmaktadır⁵⁵. TÜİK tarafından 2021 yılında yapılan *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*, hane içi işlerin yalnızca kadınlarla ilişkilendirilmesi gerçeğini nicel verilerle desteklemektedir. Söz konusu gerçekliği dönüştürmenin ilk adımının, toplumsal cinsiyete dayalı rolleri değiştirmeyi hedefleyen sosyal politikalar üretmek olduğuna yeniden dikkat çekmek oldukça önemlidir⁵⁶. Kadın yoksulluğu ile mücadelede, kadınların iş gücü piyasalarında yer edinmesi önemli bir adımdır ancak tek başına yeterli değildir. Bu adımın, hane içi ücretsiz emeğe dayalı işlerin tek sorumlusunun kadınlar olduğu kabulüne son vermeyi hedefleyen politikalarla tamamlanması gerekir.

⁵³ Kadınların hane içi işlere ayırdıkları zamanı kısaltmak ve kadınları ücrete dayalı iş gücü piyasasına dâhil edebilmek amacıyla birçok ülke, çocuk ve yaşlı bakımevleri açılması, kreş sayısının artırılması, ev içi kadın emeğinin ücretlendirilmesi (evde bakım hizmetleri gibi) yönünde sosyal politikalar üretse de neden ev içi çalışmaların yalnızca kadınlarla ilişkilendirildiği sorusu yanıtsız kalmaktadır. Cameron, s. 63; Üretilen sosyal politikalarından bir diğeri de esnek-kısmi çalışma seçeneklerin geliştirilmesine ilişkindir. Kısmi çalışma seçeneği, işverenler tarafından genellikle desteklenmediğinden iş yaşamına kısmi zamanlı çalışmayla katılan kadınlar, sosyal güvenlik hakları başta olmak üzere farklı dezavantajlarla karşılaşabilmektedirler. Tokgöz, s. 114.

⁵⁴ Sosyal üretim sürecine katılsa da “ev işi sorumluluğu” kadınlara yüklenmeye devam ettiğinden “çifte emek” kullanımı ortaya çıkmaktadır. Tekeli, s. 46; Tokgöz’ün ifadesiyle kadınların hane dışında gelir getirici işlerde çalışması, patriarkal aile ve toplum yapılarında, kadınları “hane içindeki yeniden üretici faaliyetlerden” kurtarmamış hatta yaşamlarının “çifte iş yükü” altında devamına yol açmıştır. Tokgöz, s. 110; Kadınların çifte iş yüküne ilişkin açıklamalar için bkz. Emel Memiş, “Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu”, **Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Rehberi**, Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi Yayınları, 2018, ss. 29-30

⁵⁵ Türkiye’de ilk kez 2006’da yapılan **Ulusal Zaman Kullanım Anketi** verilerine göre, karşılıksız emeğe dayalı işlere ayrılan süre, çalışan kadınlar özelinde dahi, toplam çalışma sürelerinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Emel Memiş, Umut Öneş ve Burça Kızıllırmak, “Kadınların Ev Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Analizi”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, (Haz. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.160; Bir sonraki Zaman Kullanım Araştırması ise 2014-2015 yıllarını kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerine göre çalışan kadınların, aile içi işlere-bakıma çalışan erkek aile fertlerinden beş kat daha fazla zaman ayırdıkları tespit edilmiştir. (Kadınlar, ortalama 4 saat 32 dakikalarını istihdamla ilgili işlere ayırırken günlük 3 saat 31 dakikalarını aile bakımına ayırmaktadırlar. Ev bakımın ayrılan süre, çalışan erkekler için ortalama 46 dakika olarak tespit edilmiştir.) **TÜİK, Zaman Kullanım Araştırması 2014-2015**, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanim-Arastirmasi-2014-2015-18627>, (E.T:16.12.2024); Verilerden hareketle bakım hizmetine, ayrıca değinmek gerekecektir. Bakım emeğinin, toplumsal cinsiyet temelli hane içi bir “iş” olarak nitelendirilmesi yönünde bir eğilim olsa da bakım sorumluluğunun kamusal alanda devlet, aile, belli bağlamlarda sivil toplum ve piyasalar arasında paylaşılması gerekliliği sebebiyle bakım kavramının politik bir yanı da vardır. Başak Akkan, “Politik Bir Kavram Olarak Bakım ve İhtimam Toplumu”, **Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:3, 2022, ss. 533-534.

⁵⁶ Cameron, s. 62-63; Hane içindeki ücretsiz kadın emeğinin, kadın yoksulluğunun temel bileşenlerinden biri olduğunu vurgulayan CEDAW Komitesi 16 Sayılı Tavsiye Kararı’nda Taraf Devletlere, hane içi işlerde ücretsiz çalışan kadınlara **ücret, sigorta ve sosyal güvence sağlamaya yönelik gerekli tedbirler** almalarını tavsiye etmiştir. CEDAW Komitesi, Genel Tavsiye Kararları, s. 18; Kadınların hane içindeki emeklerinin ölçülmesi ve bu doğrultuda kadınların ücret ve diğer sosyal güvenlik haklarından yararlanması yönünde politikalar üretilmesini tavsiye eden CEDAW Komitesi, bu yaklaşımıyla kadın emeğinin dolayısıyla da çalışma hakkının kapsamını genişletmektedir. Oder, s. 48.

Hanedeki işlerden genellikle sorumlu olan kişiler, 2021

TÜİK, Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021⁵⁷.

Amartya Sen “Yüz Milyondan Fazla Kayıp Kadın” başlıklı makalesinde kadınların, hane dışında ücret karşılığı bir işte çalışıyor olsun ya da olmasın, hane içi çalışmalarının sağladığı ekonomik katkının görünmezliğine dikkat çekmiştir⁵⁸. Yazarın da ifade ettiği üzere hane içindeki karşılığı olmayan emeğe dayalı çalışmaların kadınlara yüklenmesi, ücretli emek piyasasını da cinsiyet temelinde şekillendirmektedir. Hane içi işlerle kuşatılan kadınlar, ya ücretli emek piyasasına katılamıyorlar⁵⁹ ya da düşük ücretlerle çalışmaktan başka tercihleri olmuyor⁶⁰. Ücretsiz emek bir başka deyişle kadının hane içindeki emeği, çoğu zaman karşılıksız

⁵⁷ TÜİK, metin içerisinde yer alan tabloyu şu ifadelerle özetlemiştir: “Hane halkı ferdi tarafından yapılan ev işleri cinsiyete göre incelendiğinde, ev işlerini genellikle kadınların üstlendiği görüldü. Kadınlar en fazla %94,4 ile çocuk bakımı, %85,6 ile çamaşır ve bulaşık yıkama (makineyle bile olsa), %85,4 ile yemek yapma ve evin günlük toplanması ve temizlenmesi işlerini üstlendi.” TÜİK, Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>, (E.T: 15.12.2024).

⁵⁸ Amartya Sen, “More Than 100 Million Women Are Missing”, *The New York Review of Books*, Cilt: 37, Sayı: 20, 1990, ss.1-11; Yazara göre kadınlar, erkeklerle eş değer gıda ve tıbbi yardım alıyor olsalardı dünyadaki kadın nüfusu 100 milyon daha fazla olurdu. Marçal, Sen’in ortaya koyduğu bu savı, “ bu 100 milyon kayıp kadın, toplam kadın nüfusunun yüzde 70’inin yoksul olduğu dünya sisteminin sonucu” ifadesiyle desteklemiştir. Marçal, s. 43.

⁵⁹ Belirtmek gerekir ki haneye dayalı meseleler, yalnızca kadınların ücretli iş gücü piyasalarına girmeleri önünde engel değildir aynı zamanda iş gücü piyasalarında yer alan kadınların piyasadan çekilmelerinin de temel sebebi olabilmektedirler. İç göç ve kadın istihdamı arasındaki ilişki temelinde yürütülen bir çalışmada çalışan kadınların, işten ayrılma gerekçeleri üzerinde de durulmuştur. Çalışma verilerine göre, kadınların yarısı ailevi (evlilik, nişan, doğum, eş-aile isteği, çocuklara ya da hasta aile bireylerine bakma vb.) nedenlerle işten ayrılmaktadırlar. Sözü edilen çalışma için bkz. İpek İlkkaracan, “Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ayı Basım, İstanbul, 2003, s. 291. Hanenin, verilen örnekte ücretli kadın emeğini yutarak kadını yoksullaştıran bir mekân olarak karşımıza çıktığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

⁶⁰ İş gücü piyasalarında yer alan kadınların karşılaştıkları güçlükler, Pekin Deklarasyonu’nda ayrıca yer verilmiştir: “Ekonominin küreselleşmesi, kadınlar için bazı yeni istihdam imkânlarının doğmasına yol açıysa da kadınla erkek arasındaki eşitsizlikleri şiddetlendiren yönelimler hâlâ varlıklarını sürdürmektedirler (...) Hem kayıtlı hem de kayıt dışı sektördeki bu yönelimlerin özellikleri; düşük ücretler, çalışma standartlarının hiç korunmaması veya çok az korunması, özellikle kadının mesleki sağlığı ve güvenliği açısından kötü çalışma koşulları, düşük beceri düzeyleri, iş güvenliği ve sosyal güvenliğin olmamasıdır.” Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı, para. 157-158, s. 64; Toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklılıklarının nedenlerinin değerlendirildiği 2021 tarihli Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) Raporu’na göre “ülkeler genelinde, kadınlar çalıştıkları her saat için erkeklerden ortalama %15 daha az kazanmaktadır” OECD,

kalırken, emek karşılığı ücret denkleminin geçerli olduğu hane dışı işler, erkeklerin hâkimiyetine bırakılıyor. Bu noktada kadın, karşılığı olmayan emeğin yükümlüsü haline gelirken yoksulluk, haneden dışarıya doğru aşındırarak kadınlaşmaktadır⁶¹.

Kadın emeğinin ev içi işlerle sınırlı tutulmasının patriarkal gerekçelerinden biri, kadınların fiziksel gücünün ancak ev içi işlere yeteceği düşüncesidir⁶². Bu düşünce ile ev sınırlarında ve ev içi işlerle sınırlı bir yaşam döngüsü, geleneksel bir kod olarak kadına aktarılmaya çalışılmaktadır⁶³. Bu aktarım, aile içindeki mikro eril iktidarlar (erkek aile bireyleri) ya da makro siyasal iktidarlar⁶⁴ aracılığıyla doğrudan yapıldığı gibi gizli-dolaylı bir geleneksel kod taşıyıcılığının varlığına da dikkat çekmek gerekir. Harding, geleneğe dayalı kadın ve hane birlikteliğine gözleme dayalı çalışmasında şu ifadelerle yer vermiştir:

“ Köyün kendisi kadınlara ait bir alandır. Erkekler nasıl tarlalarını ve ağaçlarını çok iyi biliyorsa, kadın da evini ve ailesini iyi biliyor. Evde neyin nerede olduğunu ve evi nasıl düzenli tutacağını... iyi bir ateş nasıl hazırlanır, iyi ekmek ve sucuk nasıl yapılır (...) Kadınlar, evde olmadıkları zaman genellikle ev için bir şeyler yapıyor olurlar. Haneden sorumlu kadın, her gün bir veya daha fazla dükkâna ve haftada en az bir kez de çamaşır yıkamaya gidiyor... Birbirleriyle kaynaşabildikleri bütün durumlarda aslında kadınlar ev işleriyle ilgileniyorlar veya evin bir temsilcisi olarak orada bulunuyorlar⁶⁵.”

“Sticky Floors Or Glass Ceilings? The Role of Human Capital, Working Time Flexibility And Discrimination in The Gender Wage Gap”, OECD Economics Department Working Papers No. 1668, https://www.oecd.org/en/publications/sticky-floors-or-glass-ceilings-the-role-of-human-capital-working-time-flexibility-and-discrimination-in-the-gender-wage-gap_02ef3235-en.html, (E.T: 28.12.2024), (Metin içinde OECD)

⁶¹ “Yoksulluğun kadınlaşması (feminizasyonu)” özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki ekonomi politikalarıyla ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Ekonominin yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı bu dönemde, devletlerin elini ekonomi yönetiminden olabildiğinde çekmesi hedeflenmiştir. Bu hedefle birlikte gerileyen sosyal devlet politikaları neticesinde işsizlik, koşulları iyileştirilmeyen iş sahaları, düşük ücretle çalışmaya zorlanma özellikle kadınları etkilemiştir. Wiesner- Hanks, s.121.

⁶² Kaya Sapmaz, s. 51; Kadın ve özel alan eşleştirmesi, fiziksel-biyolojik farklılık kadar “kadın doğası” üzerinden de açıklanmaya çalışılır. Doğası gereği aile içi işlerle ilgilenen, doğuran ve çocuk bakan kadının hane içi yükümlülüğü bir hayli çoktur ve kamusal alana yeterince dâhil olamaz ve bu alana katkı sunamaz. Bu kabulde birlikte kamusal ve özel alan cinsiyet temelinde ayrıldığında eşitlikten uzak uygulamalar, baskı, kadın emeğinin görünmezliği vb. haller adeta kuramsallaşmaktadır. Yükselbaba, s. 14,18, 24.

⁶³ Kadınların mekânsal sınırlılıklarıyla birlikte yapabildikleri şeylerin de sınırlılığı-basitliği düşüncesinin eleştirisine dayalı kısa bir öykü okuması için bkz. Perkins Gilman, **Sarı Duvar Kâğıdı ve Diğer Öyküler**, ss. 93-101.

⁶⁴ Koruma, korumacılık, müdahale ve itaat temelinde aile içindeki mikro iktidar figürleri ve paternal devlet ilişkisine/kesişimine dair açıklamalar için bkz. Şafak Evran Topuzkanamış, “1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler”, **DEÜHFD**, Cilt: 21, Özel Sayı, 2019, ss. 1778-1780.

⁶⁵ Susan Harding, Bir İspanyol Köyünde Kadınlar ve Kelimeler”, **Kadın Antropolojisi**, (Haz. Rayna R. Reiter), (Çev. Bürge Abiral), 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021, s. 316, 327 ve 328; Kadın ve erkeklerin yoksulluktan farklı derecelerde ve şekillerde etkilendiklerine dikkat çeken bir başka yazar, Dominik Cumhuriyeti’ndeki yoksul kadınlar üzerinden yürüttüğü çalışmasında toplum tarafından dayatılan ideal kadınlık rollerini şu ifadelerle analiz etmiştir: “Koca, haneye yetecek kadar gelir ve yiyecek getirmekle, kadın ise kocası ve çocuklarına bakmakla yükümlü. İdeal olarak kadın, hane içi işlerden erkek ise hane dışındaki nerdeyse tüm işlerden sorumludur...” Susan E. Brown, “Aşk Birleştirir, Açlık Ayırır: Dominik Cumhuriyeti’nde Yoksul Kadınlar”, **Kadın Antropolojisi**, (Haz. Rayna R. Reiter), (Çev. Bürge Abiral), 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021, ss. 359-360.

Yazar, erkeklerin tarım, hayvan yetiştiriciliği ve ticaret başta olmak üzere “paranın kazanıldığı” yerlerle birlikte anılmaları karşısında kadınların asıl işlerinin, yaşamın üretildiği yer olan ev ile ilgilenmek oluşuna ayrıca değiniyor⁶⁶. Kadını ev içi işlerle sınırlandıran geleneksel kod aktarımına bir diğer örnek, ücretli ev emeği ifadesinin ev içi işlerde hizmet sunan kadınlarla birlikte ev içi hizmet satın alan kadınları akla getirmesi halidir. Belirtmek gerekir ki ev işinin, ev içi hizmet sunan ya da satın alan olduğuna bakılmaksızın yalnızca kadınlarla ilişkilendirilmesi, cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünü yeniden inşa etmektedir⁶⁷.

Cinsiyet temelli geleneksel işbölümünün ve kadının mekânsal sınırlılığı fikrinin dolaylı aktarımına, masallar yerinde bir örnek oluşturacaktır. Masallar, muhatabı kadın olan sınır ve sınırlamalar ile örülü toplumsal cinsiyet rollerini, yavaş ancak emin adımlarla pekiştirmektedir⁶⁸. Yedi cücenin yaşadığı eve gelen Pamuk Prenses’in yaptığı ilk işin ev temizliği olması⁶⁹, kadın masal kahramanlarının ekseriyetle pencere kenarı, saray, kule ya da kulübe gibi sınırları belirli mekânlar ile betimlenmesi⁷⁰, çocuğa bakma yükümlülüğünün yalnızca annelerle, iktidar sahipliğinin ise erkek kahramanlarla ilişkilendirilmesi⁷¹ ve sıralanabilecek daha birçok örnek mevcut. Karşılıklı bir inşa faaliyetinden söz ediyorsak kadının hane içi işlerle sınırlandırılmayan emeğinin, mekânsal-finansal özgürlüğünün ve

⁶⁶ Harding, s. 317; Ev, aslında pek çok durumda paranın kazanıldığı yer olarak karşımıza çıkabiliyor. Hatta ekseriyetle kadınların ekonomik faaliyette bulunabileceği asli mekân olarak tasvir ediliyor. Nijerya’da yaşayan kadınların ekonomik faaliyetlerinin değerlendirildiği bir çalışmada, ekonomik hayata doğrudan erişimi olmayan kadınların, eve kapalı olmalarına rağmen satılmak üzere giyecek eşya yaptıkları, yiyecek pişirdikleri ifade edilmiştir. Dorothy Remy, “Az Gelişmişlik ve Kadınların Deneyimi: Nijerya Örneği”, **Kadın Antropolojisi**, (Haz. Rayna R. Reiter), (Çev. Bürge Abiral), 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021, ss. 402-404. Ev içindeki kadın emeğinin karşılığını, kamusal alana açılarak üretilen ürünleri satan erkeklerin elde ediyor oluşu emek + üretim=kazanç denklemi, kadınlar aleyhine bozmaktadır.

⁶⁷ Ev işlerinde ücretli çalışmanın, geleneksel iş bölümü kadar sınıfsal farklılıkları da pekiştirmesi haline ilişkin açıklamalar için bkz. Bora, ss. 59-82; Bu noktada kadının karşısında konumlandırılan bir başka kadın olgusunun, ataerkil düzenin bir yansıması olduğu ifade edilmektedir. Şafak Evran Topuzkanamış, “Kurucu İktidar ve Kadın”, **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl: 89, Sayı: 3, 2024, s. 142.

⁶⁸ Masalları, toplumsal cinsiyet rollerini inşa etme ve pekiştirme yönleri odağında ele alan bir çalışma için bkz. Aslı Karataş, **Uyuyan Güzel Uyandı- Masalların Toplumsal Cinsiyet Rollerine Etkisi**, Nemesis Kitap, İstanbul, 2020.

⁶⁹ Kadınların ev içi işlerle çoğu zaman karşılıksız bir emekle ilişkilendirilmesi gerçeği karşısında, masalların da erkekleri ev içi işlerden arı tuttuklarını söylemek mümkündür. Kadının ev içindeki emeği, ev ekonomisine nakdi bir fayda sağlamasına (dışarıdan ev içi işe dair hizmet satın alınması gerekliliği ortadan kalktığı için) rağmen emekle birlikte fayda da görünmez kılınmaktadır. Karataş, ss. 189-190.

⁷⁰ Yazar, kadınları çevreleyen mekânsal sınırlara bazı örnekler üzerinden dikkat çekmiştir. Pamuk Prenses’in annesi pencere kenarında gergef işlerken Pamuk Prenses, önce sarayda sonra da yedi cücelerin kulübesinde dört duvar arasında yaşamaktadır. Benzer şekilde Kül Kedisi de günün her saatinde evin içinde resmedilmektedir. Karataş, ss. 83-84. Kadın ve erkeklerin masallar üzerinden mekânsal bir tasnife tabi tutulmalarına şu ifadelerle eleştiri getirilmiştir: “Masalların kadınları, hep kapalı kapılar ardındadır. Ya bir kulübede, ya kulede ya sarayda ya da camdan bir tabutta ama bulundukları yer mutlaka dört duvarla çevrilir... Oysa erkeklerin masalları daima dışarıda geçer...” Karataş, s. 183.

⁷¹ Masallarda, annesini kaybeden tüm çocukların sahipsiz kalacağı kurgusunu sık görüyoruz. (Pamuk Prenses ve Kül Kedisi masalları örneğin) Çocukların bakımı dâhil tüm hane içi işler, kadın ile ilişkilendirilirken erkek masal kahramanlarının payına “ev ekonomisini yürütme görevi” düşmüştür. Karataş, ss. 91-92.

özerkliğinin masallar aracılığıyla yeniden kurgulanmasının toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımına olumlu manada etki edeceğini söyleyebiliriz⁷².

Kamusal alandaki eril tahakkümün özel alana yansımalarını, kadınların annelik rolleri üzerinden de okumak mümkündür. Badinter, annelikten “*kadınların tayinini eve çıkaran rol*”⁷³ olarak söz etse de anneliğin artık doğal bir gerçeklik olmaktan çıktığına ve tartışmaya açılan bir mesele halinde geldiğine dikkat çekmektedir⁷⁴. Annelik, kabul edilebilir bir mesele olduğu kadar reddedilebilir ya da müzakere edilebilir bir süreç haline gelmiştir⁷⁵. Ancak kadınların ücretli iş gücü piyasasında yer alabilmesi amacıyla yürütülen sosyal politikalar yine de “kendini çocuğuna adanmış iyi anne” temalı geleneksel normlar karşısında başarısız olabilmektedirler⁷⁶. Sözü edilen geleneksel normları, feminist bir ütopya üzerinden kadın yoksulluğu temelinde okumamız mümkün. *Kadınlar Ülkesi* adlı kitapta, üç araştırmacı erkek yalnızca kadınların yaşadığı bir topluluk ile karşılaşır. Erkekler dünyasında, kadının ancak zorunluluk halinde çalışabileceği inancı odağında topluluk üyeleri (T) ve araştırmacılar (A) arasında şu diyalog geçer:

A: ... **Anneler elbette ki çocukları için evde çalışırdı fakat dünya işi başkaydı, onları erkeklerin yapması gerekirdi ve rekabet isterdi.**

T: ... Söyler misiniz dünya işi dediğiniz, hani şu erkeklerin yaptığı, bizim burada olmayan o iş nedir?

A: Biz de her işi erkekler yapar... Kadınlarımızın çalışmasına izin vermeyiz biz. Onlar sevilir, ilahlaştırılır, onurlandırılır ve **çocuklarına bakmak üzere yuvalarında oturur...**

T: Hiçbir kadın mı çalışmıyor gerçekten?

A: Öyle, **bazıları çalışmak zorunda kalıyor gerçi, fakir olanlar.**

T: Peki, ülkenizde onlardan kaç tane var?

A: **Yedi ya da sekiz milyon kadar (...)**⁷⁷

⁷² Rebecca Solnit, *Kül Kedisi Sindirella* masalını, masal kahramanlarını özgürleştirerek yeniden kurgulamıştır. Yazar yeniden kurgu (inşa) çabasını “... Bu öykü, yalnızca prensle evlenmekten ibaret değildi, dönüşümü anlatıyordu... Biz ayrıca evliliğin, kadınların ekonomik geleceğini veya kimliğini etkilemediği bir çağda yaşıyoruz, bu nedenle prensle evlenme fikri de ortadan kalkmalıydı. Ayrıca prensin de özgürleşmesi gerekiyordu... Özgürleşme hakkında bir hikâye istedim.” Rebecca Solnit, *Sindirella Özgürlük Kedisi*, (Çev. Duygu Gençgöğ, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2021).

⁷³ Elisabeth Badinter, *Kadınlık mı Annelik Mi*, (Çev. Ayşen Ekmekçi), 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023, ss. 138-139; Tarihsel süreçte hangi ekonomik sınıfa mensup olurlarsa olsunlar kadınlar, annelik rolleri gerekçe gösterilerek evlere yönlendirilmişlerdir. İşçi sınıfından kadınlar; ucuz emek, ağır çalışma koşulları gibi sebeplerle “ev kadınlığına” gönderilirken sermayedar kesime mensup kadınlar ise modern gelecek nesiller yetiştirmeleri gerekçesiyle “ev kadınlığına” gönderilmişlerdir. Sancar, ss. 29-30.

⁷⁴ Badinter, s. 137; Yazara göre annelik, dönem dönem yeniden tasarlanmaktadır. Bazı dönemlerde odağı çocuk olan kadın vurgusu ön plana çıkarken bazı dönemlerde kadının çalışma hayatı odak haline gelir ve bu odağın da zaman içerisinde yeniden çocuğa evrilmesi mümkündür. Badinter, ss. 37-39.

⁷⁵ Badinter, s.12.

⁷⁶ Badinter, s. 140.

⁷⁷ Charlotte Perkins Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, (Çev. Sevdâ Deniz Karalı), 21. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2024, ss.88-89; Kitapta anneliğin dolayısıyla da çocuk bakımının biyolojik bir miras olduğu düşüncesine de karşı çıkılmaktadır. Topluluk üyelerine göre nasıl ki dışların tedavisi için uzmanlara ihtiyaç duyuluyorsa çocuk bakımı da uzmanlık- yetkinlik gerektiren bir iştir ve alanında yetkin kişiler, topluluk üyelerinin çocuklarını yetiştirmektedir. Perkins Gilman, s. 121.

Toplumsal cinsiyet kodlu bu normların değiştirilmesi de sosyal politikaların başlıca amaçlarından biri haline gelmelidir⁷⁸. Kadın yoksulluğuna yol açan güçlü geleneksel kabuller karşısında, hareketsiz/sessiz kalan ya da sadece esnek çalışma saati, annelik izni, doğum izni, süt izni, bakım desteği gibi politikalar üretmekle yetinen devletin, insan onuruna yaraşır bir yaşam inşa edemeyeceği açıktır.

3. Göç Eden Kadın- Yerleşik Olan Yoksulluk

“Hem erkekler hem de kadınlar göç ediyor olsa da göç, cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir olgu değildir” diyor CEDAW Komitesi⁷⁹. Bu tespitten hareketle yoksulluk gibi göçün de feminizasyonundan söz edilmektedir⁸⁰. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel uygulamalar ve iş gücü piyasası, her türden şiddet, savaş, doğal afet kadınları göçe zorlayan başlıca etmenlerdir⁸¹. Yoksulluk, insan onuruyla bağdaşmayan yaşam koşulları ve yoksullukla ilintili hak yoksunlukları kadınları göç etmeye zorlarken göçten sonra karşılaşılan manzara da çoğu zaman yoksulluk ve hak yoksunluklarından öteye geçememektedir. Marçal, kadına eklenen yoksulluğa, göç olgusu üzerinden şu ifadelerle dikkat çekmiştir:

“Bugün dünyadaki mültecilerin çoğu kadın. Bazı ülkelerde bu oran yüzde 80'lere 90'lara çıkıyor. Onların gerçeği, uzun iş günü ve düşük ücret. Ev işi zor. Yalıtılmış, kuralsız. Kadınlar genellikle çalıştıkları yerde yaşıyor- başkasının evinde. Ailenin bir parçası- ama yine de değil... Eğer bu kadınların saat ücreti, evlerini temizledikleri kadınların saat ücretinden önemli ölçüde düşük olmaya devam etmezse onları çalıştırmak kârlı bir iş olmayacak. Yani başka bir ifadeyle durum, kadınlar arası eşitsizliği gerektiriyor⁸².”

⁷⁸ Anneliğe ilişkin geleneksel kabulleri ve kabullerin kökenini inceleyen bir araştırma örneği için bkz. Orna Donath, **Annelikten Pişman Olmak**, (Çev. Bilge Yalçın), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023.

⁷⁹ CEDAW Komitesi Genel Tavsiye Kararları, s. 68; Göçün insan hakları ihlallerinin hem nedeni hem de sonucu olduğunu vurgulayan CEDAW Komitesi, 26 Sayılı Genel Tavsiye Kararının kapsamını “*düşük ücretli işlerde işçi statüsünde çalışan, suiistimale ve ayrımcılığa maruz kalma riski yüksek, istihdam edildikleri ülkedeki profesyonel göçmen işçilerden farklı olarak sürekli kalma veya yurttaşlık hakkını hiçbir zaman elde edemeyebilecek*” kadınlarla sınırlandırmıştır. CEDAW Komitesi Genel Tavsiye Kararları, s.67.

⁸⁰ Uluslararası Göç Örgütü, “göçün kadınlaşması” kavramına şu ifadelerle açıklık getirmektedir: “1980'lerden itibaren kadınların uluslararası göçü üzerine yapılan araştırmalar, özellikle göçmen işçi olarak bağımsız göç eden kadınların sayısındaki artışı not etmiş ve bu da göçün feminizasyonu kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kavram, 1990'lardan itibaren göç ve cinsiyet araştırmalarında bir slogan haline gelmiş ve nadiren sorgulanmıştır.” International Organization for Migration- IOM (Uluslararası Göç Örgütü), **World Migration Report 2024**, Chapter 6: Gender and Migration: Trends, Gaps and Urgent Action, <https://worldmigrationreport.iom.int/what-we-do/world-migration-report-2024-chapter-6/current-context> feminization-migration-growing-global-gender-gap-migration, (E.T: 23.12.2024).

⁸¹ Kadın göçünü etkileyen faktörlere ilişkin açıklamalar için bkz. CEDAW Komitesi Genel Tavsiye Kararları, s.68; Kadınlara özgü göç nedenlerine ilişkin açıklamalar için bkz. Pınar İlkaracan ve İpek İlkaracan, “1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve Göç”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 2 vd.

⁸² Marçal, s. 49.

Sosyal politika yetersizliğinin de etkisiyle yaşlı, çocuk ve hasta bakım hizmeti sunacak bireylere her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyuluyor. Kadın emeğinin yoğun olduğu bu hizmetler, son dönemlerde özellikle de büyük kentlerde, göçmen kadın iş gücü talebini yükseltmiştir⁸³. Göç eden kadınlar, kadın emeği yoğun alanlardaki enformel (kayıt dışı) çalışmaları sebebiyle hukuki korumadan, sosyal güvenlik haklarından ve güvencelerden yoksun olarak çalışmaya zorlanmaktadır⁸⁴. Sigortasız, dinlenme hakkından ve ücret güvencesinden yoksun çalışmalar, fazla mesai ücretinin talep edilememesi hatta saatle sınırlandırılmayan uzun süreli mesailer, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin alınmadığı kötü çalışma koşulları, CEDAW Komitesinin vurgusuyla, göç eden kadınlar özelinde birtakım insan hakları kaygılarını gün yüzüne çıkarmaktadır⁸⁵. Sözü edilen kaygılar, göç etsin ya da etmesin kadınların iş gücü piyasalarında karşılaştıkları ve çözüm beklemelerine rağmen görünmeyen temel sorunlarına karşılık gelir. Ancak bu görünmezlik ve çözümsüzlük halinin, göç eden kadınlarda birkaç kat daha fazla olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

UN Women verileri, göç eden kadınlar ve erkekler arasında ücret farklılığı olduğu ve düşük nitelikli işlerde ekseriyetle kadınların çalıştırıldığı bilgisini doğrulamaktadır. UN Women, göçmen kadınların ve kız çocuklarının haklarının korunması ve güçlendirilmesi amacıyla çok boyutlu politikalar üretilmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir⁸⁶.

C. Yoksulluk Sebep Yoksunluk Sonuç Denkleminde Sosyal Devlet Nerede?

Yukarıda da vurgulandığı üzere sosyal devlet, yoksulluğa düşenlere el uzatan devlet olmanın çok daha ilerisinde ve üzerinde bir kavram/anlayış. Bu noktada Foggo, bireyleri “muhtaçlık üzerinden değil hak temelli sosyal koruma bakışıyla takip edecek sosyal politikaların” gerekliliğine dikkat çekmektedir⁸⁷. Hak temelli sosyal politika yaklaşımında, yoksullukla mücadele edenler “ihtiyaç sahibi” değil “hak sahibi” olarak nitelendirilmektedir⁸⁸. Önemle vurgulamak gerekir ki sosyal politikaların dayanağı niteliğindeki pozitif hukuk metinlerinin de hak temelli bir bakışla kaleme alınması gerekir⁸⁹. Aksi halde pozitif hukuk

⁸³ Tokgöz, ss. 239-240; UN Women verilerine göre 2019 yılında dünya genelindeki göçmen işçilerin %41,5’ini kadınlar ve kız çocukları oluşturmaktadır. Bu grupta yer alanların çok büyük bir kısmı (%79,9) sağlık hizmetleri, ev içi işçilik gibi yüksek talep gören hizmetlerde istihdam edilmektedirler. UN WOMEN, s. 18.

⁸⁴ Göç eden kadınların ekseriyetle bakım emeği gerektiren işlerde çalışması neticesinde, prekaryalaşmış bir bakım iş gücü sahasının ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Akkan, s. 534.

⁸⁵ CEDAW Komitesi Genel Tavsiye Kararları, ss. 68-73.

⁸⁶ UN WOMEN, s. 18.

⁸⁷ Foggo, s. 175.

⁸⁸ Foggo, s. 203.

⁸⁹ Burada “Çalışma şartları ve dinlenme hakkı” başlıklı 1982 Anayasası madde 50/2 hükmü örnek gösterilebilir. İlgili hükümde, “küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel

temelli, yardım eli uzatılacak “muhtaçlar” odaklı politikalar üretilen bir yapılanma karşımıza çıkar ki bu da ancak “*acil durum devleti*” olarak nitelendirilebilir.

Hak sahipliğine dayalı sosyal politikaların öncelikli adımı, bireyin yoksul olmama ve yoksullukla kuşatılmış bir hayat sürmeme⁹⁰ hakkını gerçekleştirmektir. Açıktır ki birçok hak ve talep, yoksulluktan arındırılmış bir mekânda ve zamanda ileri sürülebilmektedir. Bu doğrultuda yoksulluk, çalışma konumuz itibarıyla da kadın yoksulluğu, bireylerin haklara erişiminde aşılması gereken en temel engeldir. Yoksulluk, hak yoksunluklarına yol açarken aynı zamanda hak yoksunluğuna bağlı olarak derinleşmektedir.

Yoksulluğun en derin hali olan kadın yoksulluğunun ve bu yoksullukla ilintili hak yoksunluklarının önüne geçmeyi hedefleyen politikaların çıkış noktası, insana yakışır bir yaşam talebidir. Bu talebin iş-emek sahasındaki yansıması ise “insana yakışır iş” talebidir. International Labour Organization (ILO) insana yakışır iş tanımında, farklı ölçütlere yer vermiştir. İstihdam olanaklarını artıran, adil ücret getiren, sosyal güvenlik haklarına eşit erişim imkânı tanıyan, sosyal diyaloga açık, özel yaşama ilişkin değerleri gözeten ve çalışanlara serbest zaman tanıyan işler ancak insan onuruyla bağdaşan iş olarak nitelendirilebilecektir⁹¹. Ücretli iş gücü piyasalarına dâhil olamayan ya da güçlkle dâhil olan, emeğe dair güvencelerden yoksun çalışmaya zorlanan, görünmez emeğin sahibi ilan edilen kadınların, hem yoksulluk hem de hak yoksunlukları temelinde insana yakışır iş ve hayat talebinden uzak kaldıkları açıktır. UN WOMEN, kadına eklenilen hak yoksunluğu ile ilintili yoksullukla mücadelede, cinsiyete duyarlı sosyal politikaların önemini vurgularken kadınlara yönelik sosyal politikaların yetersizliğine de dikkat çekmektedir. Birim verilerine göre kadınlar, sosyal güvenlik ve sosyal yardım politikalarından erkeklere kıyasen daha düşük oranlarla yararlanmışlardır⁹². UN WOMEN, yoksulluk kaynaklı güvence yoksunluklarının önüne geçilmesi noktasında sosyal politikaların önemini vurgularken, cinsiyetler arasındaki eşitsizliği gidermeyi hedefleyen çok yönlü müdahale ve politikalarla, aşırı kadın yoksulluğunun 2050’de 115 milyon kişi azalacağını öngörmektedir⁹³.

olarak korunurlar” ifadeleri yer almaktadır. Evran Topuzkanamış hükmü şu ifadelerle değerlendirmiştir: “**Kadınlar, küçükler ve ruhi yetersizliği olanlar** şeklindeki ifadeler arasında yer almaktadır ve özel olarak korunma sanki pozitif ayrımcılık bağlamında değil muhtaç ve edilgen olanın korunmasını ifade eden bir bahsetme ve lütuf olarak kaleme alınmıştır.” Şafak Evran Topuzkanamış, “1982 Anayasasında ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kadın”, **İzmir Barosu Dergisi**, Sayı: 84, 2019, s. 67.

⁹⁰ Hicran Atatanır ve Kasım Karataş, “Yoksulluğa Hak Temelli Yaklaşım”, **İnsan & İnsan**, Sayı: 21, 2019, s.458.

⁹¹ İnsana yakışır iş kavramı için bkz. Ebru Özberk Anlı, “İnsan Yakışır İş ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, **Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Rehberi**, Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi Yayınları, 2018, ss. 36-37.

⁹² UN WOMEN, s. 8.

⁹³ UN WOMEN, s. 8.

Sonuç itibarıyla yoksulluk ve hak yoksunluğu birlikteliğinin bölgesel ve küresel ölçekte ivme kazanmasıyla hak sahipliğine dayalı, onurlu/insanca yaşamı odak alan ve eşitlikten uzak uygulama ve kabullerin önüne geçmeyi hedefleyen sosyal politikalara duyulan ihtiyacın da katlanarak arttığını söylemek mümkündür.

SONUÇ YERİNE: ZEMİNDEN TAVANA SENDROM SARMALI

Kadınların, iş gücü piyasalarında yer alabilmeleri için mekânsal-maddi sınırlarla birlikte manevi engelleri de aşmaları gerekiyor. Yoksulluğu pekiştiren dolayısıyla da hak yoksunluğuna zemin oluşturan ya da tersi bir denklem ile haklarını talep ederek somutlaştıramayan kadınları yoksulluğa iten aktörü aynı ya da farklı pek çok etmen ile karşı karşıyayız. Bu etmenlerin, toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıları destekleyen politikalar aracılığıyla ve kadının “sınırlılığı” düşüncesiyle güç kazandığı oldukça açık. Ekonomi temelinde kadının sınırlılığı yanılığının ve mekânsal sıkışmışlığının kronik bir hâl aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kronikleşen bu sınırlılık hâli, iki kavram hatta sendrom üzerinden açıklanmaktadır: *Yapışkan zemin sendromu ve cam tavan sendromu*.

Yapışkan zemin, kısıtlı çalışma sahalarındaki ücreti düşük çalışmaların kadınlara eklenmesi ve kadınların bu çalışma sahaları dışında yatay ve dikey yönde hareket olanağının bulunmaması olarak ifade edilmektedir⁹⁴. Kadınların iş dünyasında yükselmesinin önüne geçen, görünmeyen ancak etkisi hissedilen engeller karşısında ise cam tavan sendromu kavramı kullanılmaktadır⁹⁵. İşgücü piyasalarında yer alan kadınların mevcut ya da potansiyel “annelik” sıfatlarıyla ücreti daha düşük çalışmalara yönlendirilmesi olarak ifade edilen “annelik cezası” da kadınları, ücretsiz ev içi emek ve düşük ücretli ev dışı çalışmalar arasında bir yerde konumlandırmaktadır⁹⁶. Sözü edilen sendromlar odağında bir değerlendirme yapan OECD’ye göre cinsiyete dayalı ücret farklılıklarının %40’ını yapışkan zeminler oluştururken “annelik cezasıyla” ilintili cam tavanlarda bu oran %60’a çıkmaktadır⁹⁷. Bu noktada belirtmek gerekir

⁹⁴ European Institute for Gender Equality, yapışkan zemin kavramını “çalışanları, özellikle kadınları, iş skalasının alt sıralarında tutan, düşük hareketlilik ve kariyer ilerlemesi için görünmeyen engelleri olan ayrımcı bir istihdam modeline işaret eden metaforik ifade” olarak açıklamıştır. **European Institute for Gender Equality**, <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1374>, (E.T: 28.12.2024)

⁹⁵ Kadınların çalışma yaşamlarında karşılaştıkları görünmeyen engellere karşılık gelen cam tavan kavramı, Marilyn Loden tarafından ortaya atılmıştır. 1970’lerin sonundan günümüze değin etkisini sürdüren kavrama ilişkin açıklamalar için bkz. BBC, **100 Women: 'Why I Invented The Glass Ceiling Phrase'**, 2017, <https://www.bbc.com/news/world-42026266>, (E.T: 28.12.2024).

⁹⁶ Kadınların, annelik sebebiyle iktidardan bir süre uzak kalmalarının sonraki dönem çalışmalarını ve ücretlerini etkilediğine dair açıklamalar için bkz. Michelle J. Budig ve Paula England, “The Wage Penalty for Motherhood” **American Sociological Review**, Cilt: 66, Sayı: 2, ss. 205-206.

⁹⁷ OECD, s.3; OECD verilerine göre ilk çocuğun doğumundan sonraki süreçte cinsiyet maaş farkındaki artış, doğum öncesi farktan daha büyüktür. OECD, s. 26.

ki emek karşılığı ücret denkleminin geçerli olduğu çalışma sahalarına dâhil olan kadın oranının artması, sosyal devlet anlayışının gerekliliklerinden biridir. Ancak tek başına yeterli değildir. Cinsiyetler arası eşitliği gözeten sosyal devlet anlayışına dayalı politikalara, yalnızca istihdam alanında değil; bakım yükümlülüklerinin toplumsallaştırılmasında, ücretsiz emeğin görünür kılınmasında ve kadınların güvenceden yoksun her türden çalışmalarına karşı etkin önlemler alınması meselelerinde de ihtiyaç duyulmaktadır. Çok yönlü yoksulluğa çok yönlü politikalarla karşılık verilememesi halinde, kadın yoksulluğu görünmezliğini korumaya hatta bizatihi yüzeysel ve dönemsel politikalar eliyle yeniden üretilmeye devam edecektir.

Yoksullukla ve yoksulluğun en aşındırıcı biçimi olan kadın yoksulluğu ile mücadele etmeyi hedefleyen sosyal devletin, çalışma kapsamında değinilen kronik sorunlara günlük ve kısmi çözümler değil, devamlılığı olan köklü çözümler getirmesi beklenir. Kamu politikaları ve bu politikalara dayalı özel sektör pratikleriyle sendromların pekiştirildiği, hatta bizatihi sosyal politikalar aracılığıyla yeni sendromlara zemin oluşturulan bir düzlemde, sosyal devlet anlayışından cinsiyet temelinde kopulduğunu söylemek mümkündür. Bu kopukluğun giderilebilmesi için kadın yoksulluğunu olağanlaştıran değil, hak yoksunluklarını da gidererek dönüştüren politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

İnsan onuruna yaraşır yaşam inşasında bir diğer beklenti ise sosyal devlet anlayışının anayasal *temenni* olmaktan öteye geçmesi, çok yönlü bir *gerçekliğe* dönüşmesidir. Bu dönüşüm, yapısal eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın yoksulluğu, yalnızca bireysel bir kırılganlık biçimi değil; kamu politikalarının, sosyal hizmetlerin ve ekonomik sistemin suskunluğunun neticesidir. Bu nedenle, yoksulluğu ortadan kaldırmaya dönük politikaların; toplumsal cinsiyet eşitliği normlarıyla çevrelenmiş yaşam pratiklerini merkeze alması gerekmektedir. Yinelemek gerekir ki kadın yoksulluğu, ekonomik kaynak yetersizliğinden ya da yokluğundan ibaret bir mesele değildir. Kadın yoksulluğu, ekonomik/ticari ya da siyasal temsilde adaletsizlik, karar alma süreçlerinden uzaklaştırılma, sosyal yaşamdan dışlanma gibi dinamikler üzerinden de derinleşmektedir. Altı çizilen çok boyutluluk haline odaklanıldığında sosyal devletin kadın yoksulluğuyla mücadelede, yalnızca ekonomik araçlarla değil; cinsiyet eşitliğini temel alan yapısal reformlarla ve kapsayıcı sosyal koruma politikalarıyla sorumluluk alması gerektiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, Gülnur ve Nesrin Tura Demiryontan. **Kadının Görünmeyen Emegi**, 4. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2020.
- Akad, Mehmet, Bihterin Vural Dinçkol ve Nihat Bulut. **Genel Kamu Hukuku**, 19. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2023.
- Akgökçe, Necla. **Kriz Yine En Çok Kadınları Vuruyor**, <https://www.birgun.net/haber/kriz-yine-en-cok-kadinlari-vuruyor-228699>, (15.12.2024).
- Akkan, Başak. “Politik Bir Kavram Olarak Bakım ve İhtimam Toplumu”, **Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2022.
- Arslan Öncü, Gülay. **Sosyal Devlet ve Küreselleşme Ekseninde Haksız İşten Çıkarılmama Hakkı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022.
- Asena, Duygu. **Kadının Adı Yok**, 26. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2024.
- Atatanır, Hicran ve Kasım Karataş. “Yoksulluğa Hak Temelli Yaklaşım”, **İnsan & İnsan**, Sayı: 21, 2019, ss. 453-475.
- AYM, E.2022/15, K.2022/73, 01.06.2022 tarihli Norm Denetimi Kararı.
- Badinter, Elisabeth. **Kadınlık mı Annelik Mi**, (Çev. Ayşen Ekmekçi), 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023.
- BBC, **100 Women: 'Why I Invented The Glass Ceiling Phrase'**, 2017, <https://www.bbc.com/news/world-42026266>, (E.T: 28.12.2024).
- Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı**, <https://dspace.ceid.org.tr/items/459dc24b-4ebc-4a7d-9adf-7c4517f65829>, (E.T: 22.12.2024).
- Bora, Aksu. **Kadınların Sınıfı**, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- Budig, Michelle J. ve Paula England. “The Wage Penalty for Motherhood” **American Sociological Review**, Cilt: 66, Sayı: 2, ss. 204-225.
- Cameron, Deborah. **Meraklısına Feminizm**, (Çev. S. Melis Baysal), Nova Kitap, İstanbul, 2022.
- Cavendish, Margaret. **Yeni Kristal Dünya**, (Çev. Servin Sarıyer), Kayıp Kitaplar Kütüphanesi, İstanbul, 2020.

- Deloitte Insight, **Yönetim Kurulunda Kadın: Küresel Bakış Açısı Raporu**, <https://www.deloitte.com/tr/tr/about/people/people-stories/yonetim-kurulunda-kadin-kuresel-bakis-acisi.html>, (E.T:15.12.2024).
- Donath, Orna. **Annelikten Pişman Olmak**, (Çev. Bilge Yalçın), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023.
- Ecevit, F. Yıldız. “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar**, (Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 105-115.
- Ecevit, Yıldız. “Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, (Haz. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11-26.
- Erdoğan, Seyhan. “Cumhuriyetin 100. Yılında Çalışma Hayatında Kadın”, **Cumhuriyet ve Kadın Hakları**, (Haz. Nergis Mütevellioğlu), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2023, ss.157-173.
- Ertürk, Yakın. “Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik”, **ODTÜ Geliştirme Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 3, 1996, ss. 341-356.
- Evrar Topuzkanamış, Şafak. “1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler”, **DEÜHFD**, Cilt: 21, Özel Sayı, 2019, ss.1767-1793.
- Evrar Topuzkanamış, Şafak. “1982 Anayasasında ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kadın”, **İzmir Barosu Dergisi**, Sayı: 84, 2019, ss. 47-82.
- Evrar Topuzkanamış, Şafak. “Kurucu İktidar ve Kadın”, **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl: 89, Sayı: 3, 2024, ss. 121-154.
- European Institute for Gender Equality**, <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1374>, (E.T: 28.12.2024)
- Foggo, Hacer. **Yoksulluk Günlükleri Askıda Hayatlar**, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2022.
- Harding, Susan. “Bir İspanyol Köyünde Kadınlar ve Kelimeler”, **Kadın Antropolojisi**, (Haz. Rayna R. Reiter), (Çev. Bürge Abiral), 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021, ss. 313-342.

- Huber, Ernst Rudolf. “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, (Çev. Tuğrul Ansay), **AÜHFD**, Cilt: 27, Sayı:3, ss. 27-51.
- International Organization for Migration- IOM (Uluslararası Göç Örgütü), **World Migration Report 2024**, <https://worldmigrationreport.iom.int/>, (E.T: 23.12.2024).
- Irving, Ellie. **Mathilda Etkisi**, (Çev. Çiğdem Köföncü), Martı Yayınları, İstanbul, 2018.
- İlkkaracan, İpek. “Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ayır Basım, İstanbul, 2003, ss. 285-302.
- İlkkaracan, İpek ve Pınar İlkkaracan. “Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?”, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş Doğru**, Ayır Basım, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, ss.77-90.
- İlkkaracan, Pınar ve İpek İlkkaracan. “1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 1998, ss. 305-322.
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları 1986 – 2013**, https://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/453_1.pdf, (E.T: 23.12.2024). (Metin içinde, CEDAW Komitesi Genel Tavsiye Kararları).
- Karataş, Aslı. **Uyuyan Güzel Uyandı- Masalların Toplumsal Cinsiyet Rollerine Üzerine Etkisi**, Nemesis Kitap, İstanbul, 2020.
- Kav, Gülsüm. **Yaşasın Kadınlar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2020.
- Kaya Sapmaz, Meltem. **Erkeklerin Yoğun Olduğu Mesleklerde İletişimsel Bir Davranış Biçimi Olarak “Mansplaining”**, Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2023.
- Marçal, Katrine. **Adam Smith’in Yemeğini Pişiren Kimdi?- Ekonomide Kadının Görünmez Eli**, 2. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022.
- McKinsey & Company, **Women in the Workplace**, 10th Anniversary Report, 2024, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/women-in-the-workplace>, (E.T: 15.12.2024).
- Memiş, Emel, Umut Öneş ve Burça Kızıllırmak. “Kadınların Ev Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Analizi”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, (Haz. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017,s.159-182.

- Memiş, Emel. “Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu”, **Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Rehberi**, Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi Yayınları, 2018, ss. 25-35.
- Oder, Bertil Emrah. “Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması”, **Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama**, (Derleyenler: Gökçeççek Ayata- Sevinç Eryılmaz Dilek- Bertil Emrah Oder), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 23-52.
- Oder, Bertil Emrah. “Anayasa’da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları- Eşitsizlikler-Mücadeleler-Kazanımlar**, 2. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 195-221.
- OECD, “Sticky Floors Or Glass Ceilings? The Role of Human Capital, Working Time Flexibility And Discrimination in The Gender Wage Gap”, **OECD Economics Department Working Papers No. 1668**, https://www.oecd.org/en/publications/sticky-floors-or-glass-ceilings-the-role-of-human-capital-working-time-flexibility-and-discrimination-in-the-gender-wage-gap_02ef3235-en.html, (E.T: 28.12.2024).
- Özberk Anlı, Ebru. “İnsan Yakışır İş Ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, **Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Rehberi**, Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi Yayınları, 2018, ss. 36-42.
- Özbudun, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.
- Perkins Gılman, Charlotte. **Sarı Duvar Kâğıdı ve Diğer Öyküler**, (Çev. Ayşen Taşkent Ekmekçi), 2. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2022.
- Perkins Gılman, Charlotte. **Kadınlar Ülkesi**, (Çev. Sevdâ Deniz Karalı), 21. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2024.
- Remy, Dorothy. “Az Gelişmişlik ve Kadınların Deneyimi: Nijerya Örneği”, **Kadın Antropolojisi**, (Haz. Rayna R. Reiter), (Çev. Bürge Abiral), 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021, ss. 397-411.
- Sancar, Serpil. **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti- Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022.
- Sen, Amartya. “More Than 100 Million Women Are Missing”, **The New York Review of Books**, 37, Sayı:20, 1990, ss.1-11

Solnit, Rebecca. **Bana Bilgiçlik Taslayan Adamlar**, (Çev. Asude Küçük), Minotor Kitap, İstanbul, 2023

Solnit, Rebecca. **Sindirella Özgürlük Kedisi**, (Çev. Duygu Gençtaş), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2021.

Susan E. Brown. “Aşk Birleştirir, Açlık Ayırır: Dominik Cumhuriyeti’nde Yoksul Kadınlar”, **Kadın Antropolojisi**, (Haz. Rayna R. Reiter), (Çev. Bürge Abiral), 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021, ss.357-368.

Tekeli, Şirin. **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.

The Millennium Development Goals Report 2014,
<https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/binyil-kalkinma-hedefleri-raporu-2014>,
(E.T: 23.12.2024).

The Millennium Development Goals Report 2015,
[https://www.un.org/millenniumgoals//2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals//2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf), (E.T: 23.12.2024).

Toksöz, Gülay. **Kalkınmada Kadın Emeği**, 2. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul, 2018.

TÜİK, **2023 Kazanç Yapısı İstatistikleri**, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kazanc-Yapisi-Istatistikleri-2023-53700>, (E.T: 20.04.2025).

TÜİK, **Mart 2025 İşgücü İstatistikleri**, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2025-54061>, (E.T: 05.05.2025)

TÜİK, **İstatistiklerle Kadın 2024**,
https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_kad%C4%B1n2024.pdf
(20.04.2025).

TÜİK, **Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021**,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>,
(E.T: 15.12.2024).

TÜİK, **Zaman Kullanım Araştırması 2014-2015**,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanim-Arastirmasi-2014-2015-18627>, (16.12.2024).

UN WOMEN, **Progress On The Sustainable Development Goals The Gender Snapshot**, s.

18. https://www.unwomen.org/en/resources/gender-snapshot?gad_source=, (E.T 23.12.2024). (Metin içinde UN WOMEN).

United Nations Millennium Declaration, <https://digitallibrary.un.org/record/422015?v=pdf>, (E.T: 23.12.2024).

Uygun, Oktay. **Devlet Teorisi**, 9. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023.

Wiesner- Hanks, Merry E., **Tarihte Toplumsal Cinsiyet**, (Çev. Meral Çiyan Şenerdi), 5. Basım Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2024.

Yükselbaba Ülker. “Kadın ve Kamusal Alan: Kadının, Kadın Olarak Var Olma Mücadelesi”, **Kadın, Kamusal Alan ve Hukuk**, (Ed. Ülker Yükselbaba), Tekin Yayınevi, İstanbul, 2017.